

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra Estetiky

Diplomová práce

Estetická výchova v pojetí Bohumila Markalouse

Aesthetic Education in the concept of Bohumil Markalous

Autor diplomové práce: Irena Čeledová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Miloš Ševčík, Ph.D.

Rok: 2014

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu“.

V Praze dne 14.1.2014

Irena Čeledová

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu své diplomové práce PhDr. Milošovi Ševčíkovi, Ph.D za jeho trpělivost a spolupráci.

1. Úvod	3
2. Historický vývoj	4
2.1. Inspirace a základní motivy	4
2.2. Otakar Hostinský, učitel Bohumila Markalouse	11
2.2.1. Jednotlivé stupně umělecké výchovy Hostinského	13
2.2.2. Příroda jako činitel v estetické výchově	14
2.2.3. Návaznost Markalouse na Hostinského	15
2.3. Patočkova koncepce umělecké výchovy	17
2.3.1. Kritika předválečného hnutí umělecké výchovy	18
2.4. Markalousův postoj k pojmům estetická a umělecká výchova	20
3. Vlastní koncepce Bohumila Markalouse	23
3.1. Pojetí a systém estetické výchovy	23
3.1.1. Rozlišení vědeckého a uměleckého poznání v školské praxi	24
3.1.2. Rodinná estetická výchova	26
3.1.3. Dětská hra jako výchovný činitel	26
3.1.4. Školní estetická výchova	27
3.1.5. Lidovýchova	29
3.1.6. Kulturní činnost muzeí	31
3.2. Otázky estetické výchovy	33
3.3. Cíle estetické výchovy	38
3.4. Vkus jako výsledný úkol estetické výchovy	42
4. Školství	46
4.1. Stav škol	46
4.2. Osobnost učitele	51
4.3. Výchova u dívek a žen	58
4.4. Eidika	61
5. Závěr	63
5.1 Resumé v českém jazyce	65
5.2 Resumé v anglickém jazyce	66
6. Literatura	67

1. Úvod

Tématem práce *Estetická výchova v pojetí Bohumila Markalouse* je pohled do pojetí estetické výchovy a s tím spojená Markalousova východiska.

Soustředili jsme se na Markalousovy texty z první poloviny 20. století, které se zabývaly problematikou estetické výchovy a ve kterých se Markalous snažil představit svoji koncepci estetické výchovy. Naším hlavním úkolem je myšlenky vybrané z daných statí sumarizovat do této práce a charakterizovat autorovu koncepci estetické výchovy. Za ústřední bod Markalousovy koncepce považujeme „praktickou estetiku“. Zaměřili jsme svou pozornost na Markalousovu myšlenku praktického využití estetické výchovy. Pro pochopení Markalousova díla je dále potřeba zmínit termín *eidika*, kterým autor označuje kultivaci smyslů, zejména zraku. Cílem estetické výchovy je zušlechtnění smyslů společně s vytříbením vkusu. Nelze opomenout autorovu myšlenku, že estetická výchova nejen kultivuje jednotlivce, ale celý národ, který je zušlechťován jak uměleckým, tak mimouměleckým prostředím.

V rámci estetické výchovy se budeme věnovat Markalousovu předchůdci a učiteli Otakaru Hostinskému a jeho pojetí estetické výchovy, které Bohumil Markalous do značné míry přebрал a rozšířil. Dále se zmíníme o Josefu Patočkovi a jeho projektu *Hnutí za uměleckou výchovu* uvedeme základní úvahy díla, na které Bohumil Markalous reaguje. Přihlédneme i k dalším faktorům, které Markalousovo dílo ovlivnily. Dále se budeme zabývat tím, jakým způsobem Markalous reagoval na tehdejší přístupy, které si braly za úkol v co největší míře rozvíjet estetické vnímání žáků a studentů.

Práce je členěna do tří bloků. První část se nazývá **Historický vývoj** – v této části se budeme zabývat především motivy, zdroji a jeho výhradami vůči systému estetické výchovy a formováním názorů Bohumila Markalouse.

Ve druhé části s názvem **Vlastní koncepce Bohumila Markalouse** se budeme, jak je z titulu zřejmé, věnovat samotné Markalousově koncepci.

V třetím bloku nazvaném **Názory na aktuální stav** připojíme souhrn autorových názorů, stanovisek a podíváme se na možnosti aplikace jeho koncepce v praxi.

2. Historický vývoj

2.1. Inspirace a základní motivy

Dílo Bohumila Markalouse (1882—1952) je zařazováno do kulturního dědictví první poloviny 20. století. Jeho články, statě, přednášky týkající se estetické výchovy nebyly za jeho života vydány jako celek „protože Markalous nenapsal žádný základní estetický spis, v němž by vědním způsobem podal alespoň nárys svého systému. Přesto jeho estetika jako naukový systém existuje a je v dějinách české estetiky do vývoje začleňována“¹. Jednotlivé články byly publikovány ve velkém množství časopisů. Stěžejní články souhrnně vyšly pod názvem *Estetika praktického života*², Markalous vydal vedle různých úvodů a doslovů, polemik, kratších statí, studií, kritik, programů³ a článků, čtyři kratší knížky. Během života svoje myšlenky také prezentoval formou přednášek. Přednášky zazněly jak na akademické půdě, tak i na veřejnosti, kde byly určeny širokému publiku ve městě i na venkově. Markalous publikoval estetické studie, úvahy věnované estetické výchově a výtvarné kritiky. Estetiku chápal jako „filozofickou disciplínu, filozofii umění, která široce proniká nejen všechny kulturní jevy, nýbrž i celý praktický a všední život člověka“⁴. Estetika je filozofií krásna, kterou Markalous dělil na estetiku krásna umělého, tzn. lidských artefaktů a na estetiku přirozeného (přírody). Umění má povznášet, poučovat a celkově zušlechťovat člověka.

S estetickými stanovisky se setkáváme také v beletristické tvorbě, kterou vydával pod pseudonymem Jaromír John⁵. Vydával novely, povídky, fejetony a romány. Markalousovo pojetí estetické výchovy je prakticky zaměřeno na každodenní život a je s ním také spojeno. Mimo to je Markalousova estetika ještě těsně spjatá „s psychickým ustrojením svého tvůrce a také s jeho životní aktivitou“⁶, v níž i každodenním občanským životem realizoval své estetické názory“⁷. Vedle toho „byl příkladem spontánního a vynalézavého, všestranně vzdělaného osvětového pracovníka, publicisty, propagátora moderní architektury“⁸. Jeho

¹ Jan Baleka. *Estetika životní praxe. Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 155. Baleka odkazuje na Jaroslava Volka a jeho publikaci *Kapitoly z dějin estetiky*. Praha 1966, kde Volek Markalousovo pojetí estetické výchovy označuje jako systém.

² Bohumil Markalous. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989.

³ Programy se zabývaly především organizační problematikou výchovné praxe.

⁴ Vojtěch Gaja. *O Markalousovi jinak*. In. *Host do domu*, 4, 1957, č. 4, 185-186.

⁵ Tento pseudonym uvádíme proto, že pod tímto jménem je znám jako autor beletristických děl.

⁶ S celkovou osobností Bohumila Markalouse seznamuje ve své knížce *Vzpomínky na Jaromíra Johna* Helena Šmahelová. Kniha nastiňuje, jakým byl člověkem, co měl rád a čemu se rád věnoval. Popisuje soukromý život, ale také jaký ráz udával své vědecké práci.

⁷ Jan Baleka. *Estetika životní praxe. Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 155.

⁸ Rudolf Chadraba. *Bohumil Markalous*. In. *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha, Academia, 1975, str. 292.

publikační aktivita za života byla velice mnohostranná. My zaměříme svoji pozornost pouze na oblast estetické výchovy.

Pole estetické výchovy je úzce spjato s Markalousovou „praktickou estetikou“. Základním cílem Markalousova díla bylo založit estetickou výchovu na výchově vkusu, kdy umělecká výchova vede k výchově k umění a ne k výchově uměním.

Markalous se k potřebě věnovat se estetické výchově dostal během své pedagogické kariéry středoškolského profesora před první světovou válkou, kdy vyučoval v Hradci Králové a v Kolíně. Byl otřesen nevyhovujícími podmínkami, které v té době vládly na českých školách, především byl šokován výchovným přístupem škol k žákům a požadoval změnu.

Markalous se otázkou estetické výchovy začíná zabývat v roce 1909–1910, kdy se stal na kratší dobu učitelem v Hradci Králové. V roce 1909 vydává první článek „Estetická výchova na školách obchodních“⁹, následně v roce 1911 stat’ „O dětských hrách a hračkách“¹⁰. Posléze tomuto tématu věnuje další práce, nejdůležitějšími jsou: „Puberta dívek, výchova a umění“, „Slovo o vkusu“, „Cíle a úkoly muzeí umělecko-průmyslových jakožto činitelů estetickovýchovných“, „Přehled estetickovýchovné praxe“. K tématu estetické výchovy se opět vrací ve 20. letech¹¹. Hlavními spisy jsou: „Otázka estetické výchovy“¹², která je vrcholem jeho teoretického snažení. V tomto díle je jeho koncepce shrnuta. Podobně je tomu také ve statích „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“ a „Výklady děl výtvarně uměleckých“, které lze rovněž považovat za vrcholné spisy věnované estetické výchově. Problém estetické výchovy se nakonec stal hlavní náplní Markalousova života a to i v době když už nepůsobil jako učitel na středních školách a s úkolem vzdělávání se tak nesetkával denně. Stal se průkopníkem a vedoucí postavou „zrakové výchovy“¹³ v Čechách. Svoji pozornost obrátil k tématu zkultivování zraku, který je podle něho hlavním ze smyslů umožňující perцепci. Zrak je tedy významným smyslem, který se uplatňuje během estetické výchovy. Proto se Markalous zaměřil především na eidiku – disciplínu, která zkoumá význam

⁹ Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních. Roční zpráva obchodní školy grémia*, J.Schreiber, Kolín 1909.

¹⁰ Bohumil Markalous. *O dětských hrách a hračkách*. Přednášky Volné lidové školy v Hradci Králové, sv. 1., Knihovnička Pokrokového klubu v Hradci Králové 1911.

¹¹ V této době je estetická výchova velice diskutovaným tématem. Vedle statí Markalouse se tomuto tématu u nás věnovali pedagogové J. V. Klíma, O. Kádner a ze strany uměnovědců O. Zich a Fr. Žákavec.

¹² Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Pedagogické rozhledy* 33, 1923, str. 73-81.

¹³ Termín přejat od autora.

zrakových činitelů v duševní oblasti a v „tvárných komplexech duševního dění“¹⁴. Člověk je v této době již víc aktivní, jeho životní tempo se opírá o zrak víc než dříve. Markalous chtěl, aby se eidika promítla do školního vyučování, které je jinak založeno na tom, že učitel hovoří a žák poslouchá.

Markalous studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vystudoval přírodní vědy, filozofii, estetiku a dějiny výtvarného umění. Estetiku studoval u prof. Dr. T. G. Masaryka, u prof. Františka Čady, Dr. Františka Drtiny a u Dr. Otakara Hostinského, dějiny výtvarného umění u prof. Karla Chytila. Markalous ukončil fakultu v roce 1911 s dizertační prací na téma *Timologie a kritika filosofie normativní se zvláštním zřetelem k estetice*. V roce 1905—1914 působil postupně jako středoškolský profesor v Praze a Kolíně, od roku 1910 v Hradci Králové. Podnikl několik studijních cest – do Vídně a do německých měst. Nejdůležitější byl pobyt v Hamburku, kde se seznámil s prof. Alfrédem Lichtwarkem (1852—1914), který ho velmi ovlivnil a inspiroval. Markalousovy studijní cesty byly přerušeny první světovou válkou¹⁵. Po válce se v letech 1922—1923 vydává opět do Německa, kde navštívil univerzitu Bauhaus ve Výmaru a v Berlíně byl posluchačem prof. Maxe Dessoira (1867—1947), který velice úzce pojil estetiku s vědou o umění.

Po svém propuštění z armády v roce 1919 se stal výtvarným redaktorem Lidových novin a v roce 1924 docentem výtvarné estetiky a dějin umění na Českém vysokém učení v Brně. Tam působil až do roku 1928.

Estetickou výchovou se zabýval také na Janáčkově akademii múzických umění v Brně, kde vyučoval estetiku a dějiny umění, a zároveň působil na Filozofické fakultě v Olomouci (1946—1952), kde mu bylo rektorem J. L. Fischerem umožněno zřídit a vést estetický seminář. Na tomto posledním působišti v Olomouci byl v roce 1948 jmenován profesorem estetiky. Na Filozofické fakultě v Olomouci působil¹⁶ až do své smrti v roce 1952¹⁷.

¹⁴ <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/markal.html>.

¹⁵ Markalous prožil válku na vojně, kdy se účastnil bojů na balkánské frontě. Tato skutečnost měla velký vliv na jeho postoj k životu a promítla se v jeho beletristické tvorbě, kdy napsal román *Večery na slavníku*.

¹⁶ Bližší seznámení s činností Markalouse v Olomouci podal Rudolf Chadraba ve svém článku „Olomoucké působení univerzitního profesora Dr. Bohumila Markalouse–Johna (1946—1952)“. Tamnější činnost navazuje na jeho předchozí aktivity. Chadraba popisuje Markalousův seminář, který tak jak byl poutavý, tak byl náročný. Hlavní důraz Markalous kladl na samostatné kritické myšlení studentů. Veřejně výchovnou extenzí byl tzv. Kolektiv estetického semináře PU, který plnil uznávanou funkci, o kterou se podělily osvětové instituce. Veřejná vystoupení Markalouse začínala besedou a končila promítáním amatérských filmů nebo čtením. Jako příklad Chadraba uvádí baladu (v kramářském stylu O ševci Hondovi). Markalous vyzdvihoval v besedě lidovou

Během koncipování svého pojetí estetické výchovy kladl velký důraz na vědomí a na pochopení lidské existence. Snažil se pronikat do psychiky lidí a jejich estetického povědomí, to vše pak doplňoval vlastním osobitým přístupem, který se promítá do jeho teoretické činnosti v praxi. Úzké sepětí mezi praxí a teorií je patrné a pro Markalouse nezbytné. Markalous publikoval značné množství příspěvků zabývajících se estetickou výchovou v *Ratiboru*, *Osvěty lidu*, *České osvěty*, *Lidových novin*, *Bytové kultury*, *Pestrého týdne*¹⁸, *Právo lidu*, *Tribuny*, *Stavitele*, *Kritického měsíčníku*, *Sdružení moravských spisovatelů* a v edici *ARS*¹⁹, kterou založil. V těchto příspěvcích publikuje své názory, které se opíraly o jeho vlastní poznatky. V roce 1934 se mu společně s Ladislavem Kratochvílem (knihovníkem Pedagogické knihovny Komenského) podařilo v nakladatelství Dědictví Komenského publikovat edici *Zrak* zaměřenou na eidiku, její praxi a teorii. V edici vydal také svou práci *Eidický princip u T. G. Masaryka*.

Markalous byl znám jako člověk, jehož přednášky a další činnost byly stejně jako on osobité²⁰ a do jisté míry neformální. Markalousovi jde především o to, aby jeho praktická estetika efektivně formovala vědomí lidí. Jeho koncepce vede od skutečného života k umění a má za cíl plně rozvinout lidskou osobnost.

Markalousovy estetické názory jsou spjaté s empirickou estetikou jeho učitele Otakara Hostinského, na jehož práci navazuje. Tato stanoviska dále rozvíjí. Výsledkem tohoto snažení byla estetika, která je budována „zdola“; a promítá se v celém jeho díle²¹. Tuto skutečnost

tvořivost. Náplní seminářů ovšem byla i zahraniční a další velmi rozmanitá témata. Například jmenujme některá témata: památky Afriky, orientální a západní estetika, překlady výzkumů Frobenia a Verworna. Markalous se vedle činnosti na fakultě věnoval kulturnímu životu ve městě, který velmi obohatil. Obohatil nejen Olomouc, ale celý olomoucký kraj.

¹⁷ Životopisné údaje jsou čerpány z: webu: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/markal.html>, dále z práce Rudolfa Chadrabý z příspěvku „Bohumil Markalous“, která je v *Encyklopedii českého výtvarného umění*, a z dalších Chadrabových prací věnovaných Markalousovi „Bohumil Markalous in memoriam“, „Profesor Bohumil Markalous jako učitel estetiky“ a „Z publicistické činnosti Bohumila Markalouse“.

Dále z práce Vojtěcha Gaji „O Markalousovi jinak“, která je vzpomínkovým vyjádření u příležitosti 5. výročí jeho smrti. (Vojtěch Gaja byl Markalousovým žákem z Olomouce). Dále práce Karla Michla „Profesor Bohumil Markalous-estetik a spisovatel Jaromír John“.

¹⁸ O velkém významu vydávání časopisu *Pestrý týden* především pro učitele, píše Karel Michl ve svém článku „Profesor Bohumil Markalous-estetik a spisovatel Jaromír John“. Odebírání časopisu pomáhalo učitelům ve výtvarné a estetické výchově daleko víc než oficiální pomůcky, kterých byl nedostatek.

¹⁹ V edici *ARS* v Brně vydal soubor statí Adolfa Loose *Řeči do prázdná* a doplnil je svojí předmluvou.

Dále přeložil práci Charlese Lala, která vyšla pod českým názvem *Krásy a pohlaví z hlediska sociologického*.

²⁰ O charakteru Markalousových přednášek pro veřejnost a jeho aktivit pojednávají novinové recenze. Hlavním rysem jeho projevů bylo, že dokázaly zaujmout široké publikum. Jmenujme například novinové články „V Přelouči“, „Beseda v Litomyšli“, „Profesor dr. B. Markalous-estetik“ a vzpomínková práce „Výročí profesora dr. Markalouse-Johna“.

²¹ Výsledkem tohoto snažení byla jeho estetika, která je budována „zdola“. K této skutečnosti přispěly názory Gustava Theodora Fechnera, který byl představitelem experimentální estetiky „zdola“. Tento proud je veden proti estetikám „shora“.

ovlivnilo studium anglických empiriků z 18.—19. století, především „jejich smysl pro realitu, věcnost, fakt, etické hodnocení estetických jevů a výchovnost“²². Pro Markalouse byla zásadní koncepce Johna Locka (1632—1704) a jeho předpoklad, že člověku nejsou vrozeny ideje, ale že jsou utvářeny zkušeností ze smyslových počitků a sebezpozorováním vnitřní duchovní zkušenosti. Vedle toho Locke uznával objektivní existenci věcí a „jejich nezávislost na lidském vědomí. Jeho empirismus byl základem důležité výchovatelské teorie, která stanovuje výchovný ideál charakterizovaný požadavkem praktických vědomostí a která se brání výuce toho, co nemá v životě praktického uplatnění. V tom lze jistě právem spatřovat jeden z programových postulátů výchovatelského procesu“²³. Dále Markalouse inspiroval David Hume, který odvozoval myšlenky a ideje ze smyslové zkušenosti. Podle jeho názoru člověk nemůže představy vytvářet. Pro Markalouse byla z tohoto proudu myšlení stěžejní jeho složka asociativní psychologie, determinismus založený na etickém základu, který kladl důraz na vztah „citu a rozumu, vztah pólů, mezi nimiž osciluje pozdější Markalousova koncepce člověka.

Vedle toho Markalouse ovlivnila německá psychologická linie a její francouzská modifikace, kdy je pozornost obrácena ke zraku a „psychologickým faktorům společenské funkce díla“²⁴. Jednalo se o teorii řešící estetiku na základě experimentálně- psychologických otázek, které se opíraly především o zrakový vjem.

Dále francouzská větev estetiky, především sociologicky orientovaného estetiky Charlese Lala, zastávce pozitivismu (1877—1953) a Victora Basche²⁵ (1863—1944). Těmito dvěma estetiky byl Markalous inspirován především během svého pobytu v Paříži v letech 1922—23, kdy podnikal studijní cesty. Charles Lalo²⁶ Markalouse ovlivnil svojí koncepcí, ze které je patrné spojení mezi uměním a společností. Lalo zdůrazňoval, že je nutné brát v úvahu nejen vědecké poznatky, ale také objektivní poznatky, mezi něž řadíme umění, náboženský, kulturní, politický a společenský život. Lalo se také se zajímal o vztah společnosti a umělce. Vedle toho kladl důraz na kulturně-historickou a sociální podmíněnost estetického prožitku,

²² Jan Baleka. *Estetika životní praxe. Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 156.

²³ Tamtéž, str. 157.

²⁴ Tamtéž, str. 156.

²⁵ Markalous napsal předmluvu k jeho dílu, které u nás vyšlo pod českým názvem *Hlavní problém estetiky* v roce 1924. V předmluvě Markalous napsal, že Basch došel v pod vlivem psychologie příliš daleko a jeho kritika kantovské estetiky je příliš vyhrcoaná. Pro naši práci je ovšem důležitý jejich společný realistický postoj k umění, kdy odmítají jeho misteriózní povahu, ale spojují ho s hrou a začleňují ho do zákonitostí sociálního vývoje.

²⁶ Markalous věnoval Lalovi stať pod názvem Charles Lalo. Informace jsou čerpány z této stati a z webových stránek http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2597/%D0%9B%D0%90%D0%9B%D0%9E.

kdy umělecká tvorba je hrou těchto prostředků. V pojetí umění jako hry navázal na francouzského estetika J. M. Guyaua (1854—1888)²⁷, jenž uznával sociální charakter umění. Podle Lala, pokud budeme analyzovat tuto hru, je možné vypracovat typologii uměleckých postupů. V roce 1921 Lalo napsal práci *L'art et la vie Sociale*, která inspirovala Markalouse. Práce se věnovala problematice propojení mezi společností a uměním²⁸.

Vedle těchto dvou osobností byla z francouzského prostředí Markalousovi blízká koncepce Hippolyte Taina (1828—1893), „která se dobře slučovala s jeho zájmem o anglické empiriky. Taine totiž zastupoval ideu jednání, tj. poznání toho, jak se fakta udála, a činil to tezí o podmíněnosti uměleckého díla prostředím“²⁹. Markalous vycházel z jeho publikace *Filozofie umění*³⁰. „Markalous v ní mohl spatřovat podnět k možné praktické filozofii umění, k praktické estetice, jež v jeho koncepci je součástí filozofie jako její disciplína. Důležité bylo i to, že Taine při výkladech používal analogii s botaniky, tedy z přírodního světa. Markalous přírodní vědy studoval, a to zanechalo stopy v jeho myšlení, metodice i vývojové koncepci uměleckých dějin“³¹.

Vedle toho mělo na Markalouse vliv realistické a naturalistické umění³², jehož představitelé chtěli zachytit „formy viditelného světa“³³, jak napsal Jules-Antoine Castagnary (1830—1888), mluvčí tohoto směru francouzského umění. Zde zmiňovaný smysl pro realitu a zrakovost se odrazil v Markalousově koncepci.

Markalousova estetická metoda se neuplatňovala jen při tvorbě uměleckých děl, ale směřovala i k životu. Metodu postupu směřovat estetiku od života k umění považoval za relevantní především z hlediska gnozeologického. Pro něho bylo umění méně důležité než příroda a normální život – život byl upřednostněn a zároveň vedle něj upřednostňoval i mimoumělecké esteticky. Jde primárně o to, aby se estetika projevovala ve společenské praxi, přičemž mu jde o „život jako projev“. V tomto ohledu píše, že: „žítí znamená

²⁷ Jean-Marie Guyau inspiroval Markalouse prostřednictvím svého díla *Umění z hlediska sociologického* (Praha 1925). Základní myšlenkou je, že principem umění je sám život, na kterou Markalous navazuje ve své knize *Co je umění*, kdy říká, že umění je samotným životem, který se nikdy neopakuje a které pořád vytváří nové podněty.

²⁸ V roce 1922 uveřejňuje Lalo publikaci *L'art et la morale* a v roce 1933 *L'expression de la vie dans l'art*, tyto práce Markalouse také ovlivnily. Markalous napsal předmluvu k českému vydání Lalova díla, které v Čechách vyšlo pod názvem *Kráska a láska*.

²⁹ Jan Baleka. *Estetika životní praxe*. *Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 157.

³⁰ Hippolyte Taine. *Filozofie umění*. Praha, 1897.

³¹ Jan Baleka. *Estetika životní praxe*. *Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 157.

³² Jednalo se například o tyto umělce: Gustave Courbet, Gustave Flaubert, Emil Zola a Victor Hugo.

³³ Jan Baleka. *Estetika životní praxe*. *Estetika XVI*, 1979, č. 3, str. 157.

projevovat se, vyjadřovati se“³⁴. Lidé se ve společnosti projevují úplně vším, co k nim patří - skrze pohyby, mluvu, gesta, výrazy a mimiku. Jde o to, aby se osoba, která absolvovala estetickou výchovu, projevovala kultivovaně a esteticky.

V Markalousově koncepci hraje jednoznačnou úlohu praktická estetika a s ní spojené otázky, které souvisejí s každodenním životem i se všemi předměty, které lidi obklopují. Důraz klade především na bytovou kulturu³⁵. V tomto ohledu byl inspirován a ovlivněn Adolfem Loosem. Po roce 1924 Markalous redigoval německo-český časopis *Bytová kultura* (*Wohnungskultur*), kam přispívali významní architekti té doby a především Adolf Loos (1870—1933), se kterým sdílel jeho názor na účelovost, tvarovou preciznost nábytku a jeho oproštění od zbytečných dekorací.

Jak už jsme zmínili, hlavní úloha Markalousovy estetiky spočívá v důrazu na mimoumělecké estetické, které hraje dominantní roli v jeho prakticky pojeté koncepci. Při formování lidského vkusu vyzdvihoval umělecký pohled na věc, který je vhodný pro estetickou výchovu. Tento pohled v sobě zahrnuje jak praktickou stránku hodnocení věci, tak i její estetickou a uměleckou stránku. Je nutné přemýšlet o věcech a poznat je. Věci obklopují člověka ze všech stran, používáme je a svým výběrem věcí si vytváříme životní styl. Estetická výchova napomáhá ke vkusnému výběru těchto věcí. Životní styl by měl být zbaven příliš velkého estétství v tom smyslu, že je nutné se oprostit od aristokratických, plutokratických, antických nesmyslností, které často přináší průmyslová tvorba. Je potřeba, aby nový styl byl aktivní a korespondoval se skutečným životem. Tudiž je nutné, aby tyto nemyslnosti byly považovány za zastaralé a přežitě. Životní styl a kultura bydlení má, podle Markalouse, důležitý význam pro celou společnost. I zde se odehrává společenský život, lidé se v obydlích scházejí. Toto vše tak povede k formování nového životního stylu.

³⁴ Bohumil Markalous. *O dětských hrách a hračkách*. Hradec Králové 1911, s. 4.

³⁵ Bytová kultura byla u Markalouse velice probíraným tématem. Věnoval ji 11 statí v časopise *Bytová kultura*, například stat' „Zdát a nebýt“, kdy se vyjádřil ke kultuře. Její začátek vede od mytí rukou až po organizaci práce pracovního a bytového prostředí. Markalous se svým přítelem A. Loosem a J. Vaňkem založil sborník, který se věnoval průmyslovému umění. Estetická stránka se podle Markalousova názoru dá velice dobře realizovat právě v bydlení, které o člověku ledacos vypovídá. K tomu podotýká, že toto nelze slučovat s hmotným zajištěním, neboť mnoho bohatých lidí postrádá vkus a jejich byty jsou přeplněné mnohými zbytečnostmi, mezi které primárně řadí různé ornamentální a dekorativní předměty. Kritizoval dekorativismus také v lidské řeči a v umění. Hlavním důvodem je, že symboly ztratily v moderním způsobu života smysl. Všechny tretky považuje za vhodné jen na chytání prachu. Naopak vyzdvihuje poctivý materiál. Snaží se stanovit hranice dekorativnosti, hledí na sociální funkce předmětu. Poctivému materiálu přisuzoval velký význam, co se týče estetické výchovy. Materiál výrazně formuje vkus.

2.2. Otakar Hostinský, učitel Bohumila Markalouse

Otakar Hostinský (1847—1910) byl významným českým estetikem a jeho názory Bohumila Markalouse ovlivnily.

Estetické (umělecké) výchově Otakara Hostinského budeme věnovat pozornost, neboť Hostinský a jeho empirický přístup měl na Markalousovu estetiku velký vliv. Markalous jeho koncepci rozšířil o svoje poznatky.

Hostinského zájem o estetickou výchovu je značně komplexní a pojímá estetickou výchovu téměř v celé její šíři. Hostinský se již od roku 1869 zabýval kultivováním vkusu obecnstva při divadelních představeních, ve své první krátké esejí věnované tomuto tématu, a sice „K Novému roku 1869“³⁶, v níž byl uvěřen jeho záměr kultivace vkusu divadelního obecnstva. Dalším spisem, kde svoje myšlenky více rozvíjí, je publikace „Epištoly o krátkozrakosti“³⁷ z roku 1874. V této publikaci se pod vlivem studia Aristotelova spisu „Politika“³⁸ zaměřuje na myšlenku, jak dosáhnout ideální společnosti. Cílem je vzdělaná a mravní společnost, o kterou má zájem každý jednatel, protože „každý jednatel má zájem o krásné žití“³⁹. Hostinský ve spise nastiňuje svoji estetickou reformu vycházející z antické tradice. O reformě jakožto nevyhnutelném nástroji uvažuje s ohledem na skutečnost, že stav společnosti došel do „duševní krátkozrakosti“⁴⁰. V tom ohledu je myšlena krátkozrakost jak společenská, tak umělecká. Cílem reformy je především sjednocení národa v unifikovaném vzdělání, které tak vyrovná rozdíly mezi lidmi. Vzdělání Hostinský rozděluje na umělecké a obecné. Obě hrají v životě člověka svoji roli a mají nezastupitelné místo. Všeobecné vzdělání založené na základě jednotnosti vede k tomu, že všichni jedinci budou vychováni jednotně, čímž se společnost vyhne rozporům uvnitř a zlepší se komunikace mezi jednotlivými členy společnosti.

Hostinský zaměřoval svoje reformní úsilí především na oblast středních škol. Na středních školách se původní společné vzdělání rozděluje do jednotlivých specializací, a tím dochází k situaci, že společnost nenachází „společnou řeč“⁴¹. Hostinský se především zaměřuje na oblast umění, které je podle něj specifickou lidskou činností. Umělecké dílo se neobrací na celou skupinu, ale k jednotlivci. Pokud je jednatel schopen vnímat umělecká

³⁶ Otakar Hostinský. *K Novému roku 1869*. In. *Studie a kritiky*, Československý spisovatel, Praha 1974, str. 357-359.

³⁷ Otakar Hostinský. *Epištoly o krátkozrakosti*. Lumír, roč. II, 1874, č. 28, str. 333-334; č. 29, str. 355-357; č. 30, str. 372-373; č. 31, str. 383-385.

³⁸ Aristoteles. *Politika* I, 2, 1253a 19-20, Petr Rezek, Praha 1998.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Otakar Hostinský. *Epištoly o krátkozrakosti*. Lumír 1874, str. 355.

⁴¹ Tamtéž, str. 372.

díla, řadí ho Hostinský k nejdokonalejším jedincům společnosti. Výše než dokonalý jednatel, podle Hostinského, stojí pouze stát – zde přijímá Aristotelův názor, který požaduje, aby se u člověka jeho duševní síly harmonicky rozvíjely. Právě vzdělání je způsob jak vnímat život bez předsudků a bez jednosměrnosti⁴². Hostinský shledává paralelu mezi uměleckými díly a společností. Stejně jako u fungování společnosti, vidí v uměleckém díle dokonalé fungování jednotlivých složek, které tak vytváří harmonický celek. „Vychová-li se národ jednotlivý, přeze všechny různosti povah i společenských styků příbuzně myslící a cítící, sil těla i duše harmonicky a všestranně vyvinutých, přitom veškerých předsudků prostý – pak bude odchováno i důstojnější obecnstvo pro důstojnější umění“⁴³. V tomto ohledu je umění dle Hostinského nezastupitelné, protože sjednocuje lidi. Umění je spjaté s výchovou obecně, nikoliv jen s estetickou. Hostinský byl zastáncem uměleckého vychování, tedy výchovy k umění, která je nutná pro doplnění vzdělání. V době, ve které Hostinský žil, se umělecké stránce výchovy v Čechách nevěnovalo mnoho času a místa, řešilo se víceméně jen obecné vzdělání. Jde o dobu na začátku století, kdy se nemohlo estetické výchově věnovat mnoho prostoru, protože lidé se potýkali často s ekonomickými problémy a estetická výchova se jevila jako přepych. Hostinský usiloval o změnu a o to, aby se tato situace zlepšila. Navrhl reformu estetické výchovy a problém estetické výchovy pojmenoval. Poukazuje na to, jak problém řešit, navrhuje možné varianty, jak postupovat. Nepřináší ale konkrétní rady, pouze je naznačuje. Pokud jde o společnost, tak za její hlavní majetek považuje národní kulturu. Národní kultura bude pojítkem kolektivního povědomí národa a Hostinský požaduje dát umění lidu.

Hostinský používá výraz socializace národa, vychází ze své studie „Socializace umění“⁴⁴. Termín používá v tom smyslu, že lidé jsou spojeni v jeden organický celek a to díky umělecké výchově. Umění přesahuje zájem jednotlivé osoby a pro společnost je činitelem, který plní sociální funkci. Jde mu například o zajištění práce v oblasti kultury, zábavy. Může tak dojít k hospodářskému rozvoji a zároveň ke kultivaci obyvatel národa.

K socializaci umění tedy patří docenění umění a umělecká výchova. Umělecká výchova je rozdělena na výchovu rodinnou, školní a národní. K výchově národní dochází po dokončení školní docházky. Hostinský píše, že umělecká výchova nepochybně vede ke zvýšení hodnoty života uměleckými prožitky, jež mohou být při náležitém vnímání dostupné každému. Tato skutečnost velmi závisí na vychovateli, který by měl být schopen zajistit

⁴² Srov. Otakar Hostinský. Epištoly o krátkozrakosti, Lumír 1874, str. 372.

⁴³ Tamtéž, str. 384.

⁴⁴ Otakar Hostinský. *O socializaci umění*. In. *O umění*, Československý spisovatel, Praha 1956.

uměleckou výchovu co nejefektivněji. Učitelé a vychovatelé se v té době umělecké výchově příliš nevěnovali a ani se nechtěli estetickou výchovou zabývat nad rámec nutnosti. Při zajištění umělecké výchovy záleží také na konkrétních podmínkách, např. na sociálních podmínkách a na věku dítěte. Výchova k umění má za cíl vychovávat k „dobrému vkusu“⁴⁵, který není vrozenou vlastností, ale musí být rozvinut. Vrozené jsou jen určité předpoklady a dispozice k jeho nabytí, které souvisí s dědičností. Tyto vlohy se vždy nemusí být rozvinout v dobrý vkus, neboť vrozená dispozice musí projít náležitým vývojem. Úkolem umělecké výchovy je dospět ke vkusovým soudům.

Děje se tak pomocí rozvinutých smyslů, které jsou podle Hostinského dle své povahy příslušné jednotlivým druhům umění. Výtvarné umění je založeno na vnímavosti (vycvičeného) oka, sluch přísluší hudbě, divadlo je odrazem lidského soucitu a etického základu. Postupným vývojem je nutné smysly kultivovat, zjemňovat a tříbit. Dochází tak k rozvinutí smyslů a schopnosti vnímat umělecká díla, kdy je primárně nutný aktivní styk s uměleckým dílem. Umělecká výchova nemá za cíl vychovat odborného kritika.

2.2.1. Jednotlivé stupně umělecké výchovy Hostinského

Přístupme k jednotlivým stupňům umělecké výchovy tak, jak je uvádí Otakar Hostinský ve svém díle.

Rodinná výchova zajišťuje její elementární část, dítě vede, ale nechává ho přirozeně si hrát. Podmínkou je nezatěžovat dítě poznámkami a teoriemi, můžeme volit pouze některé hračky, se kterými si bude dítě hrát a číst mu pohádky, které vybereme. Jinak je naprosto nutné zachovat přirozený vývoj dítěte a k ničemu ho nenutit. Jako nevýhodu umělecké výchovy vidí Hostinský v různém přístupu rodin. Proto je potřeba, aby dítě prošlo průpravou ve škole, neboť je nutné přihlížet k tomu, že umění je národní. Umělecká výchova realizovaná ve škole by měla být nenásilná, dítěti by měla dát prostor nechat prostor, aby se mohlo rozvíjet. Není vhodný (i dodnes typický způsob výuky) založený na stylu zkouška – známka. Uměleckou výchovu je vhodné vyučovat v rámci společného základu výuky a nezavádět speciální předmět (na základní a střední škole), který by se jí věnoval. Škola by měla mít příjemné prostředí a být pečlivá při volbě přístupu k dítěti a citlivá při volbě pomocných materiálů, kde má rozhodující slovo učitel. Dítě se učí kreslit, zpívat, psát, číst a tím se nenásilně rozvíjí.

⁴⁵ Otakar Hostinský. *O socializaci umění*. In. *O umění*, Československý spisovatel, Praha 1956, str. 185.

Dalším stupněm je výchova po skončení školy, která se rozvíjí ve společnosti, jež se tak stává vychovatelem, a je velice důležitým faktorem v socializaci umění. Z tohoto hlediska je důležité, aby lidé měli přístup k uměleckým dílům. Hostinský podotýká, že je nutné dodržet určitou úroveň umění, které lidem poskytneme. Není přínosné podceňovat lid a nabízet mu umění nízké a ani s ním lid spojovat. Naopak je nutné dát lidem umění co nejlepší. V tomto ohledu je potřeba lidem nabídnout umělecké žánry všech druhů, aby výchova probíhala komplexně. K těmto účelům mají sloužit veřejné instituce, jako jsou divadla, muzea, galerie.... Vedle tohoto předpokladu má být umělecká výchova vedena cíleně.

Hostinský se ve své stati „Umění a příroda v estetické výchově“⁴⁶ z roku 1907 pokouší vysvětlit řadu nesmyslností a nedorozumění, které provází hnutí umělecké výchovy. Nejasnosti vznikaly například v otázce, komu je estetická výchova adresována. Vznikaly názory, že umění je přístupné jen vyšším vrstvám a finančně zajištěným lidem. Hostinský tento předpoklad vyvrací a požaduje, aby bylo umění dostupné všem. Proto mají být podle něj vstupenky do divadel, na výstavy, kulturní akce apod. cenově přístupné.

Další problém, který řeší, je, jak přistoupit k výuce, kdy se dětem ukazují reprodukce a ne originály, zda je to špatně nebo ne. Pravdou je, že originál je nenahraditelný, ale v případě, kdy k němu nemáme přístup, je reprodukce zcela vhodnou náhradou. Velkou otázkou hraje cena originálu a reprodukce.

2.2.2. Příroda jako činitel v estetické výchově

Vedle umění Hostinský zahrnuje do estetické výchovy také výchovu prostřednictvím přírody. Příroda je nepostradatelným výchovným činitelem především na venkově, kde je přístup k umění omezený. Rozdíl je v materiálu, kterým příroda vychovává, ale cíl je stejný jako u umění. Příroda sice nemůže nahradit umění, ale i tak je stejně důležitá a nelze na ni pohlížet jako na něco nižšího. Hostinský chápe přírodu a umění jako stejně důležité výchovné činitele. K této problematice píše: „Uznáme-li přírodu s uměním za rovnoprávného činitele v estetické výchově, pak zvyšujeme i možnost a snadnost této výchovy a rozhodneme její prameny a výsledky měrou, již věru nelze podceňovati“⁴⁷. Umění a příroda tedy zastávají podobné funkce během vzdělávacího procesu, obohacují člověka a kultivují jeho vkus. Příroda zahrnutá v elementární estetické výchově vede k hlubšímu vnímání a k možnosti vytváření vlastních kritických soudů. Dodejme jen, že na přírodu nahlížíme dvěma typy

⁴⁶ Otakar Hostinský. *Umění a příroda v estetické výchově*. In. *O umění*, Československý spisovatel, Praha 1956.

⁴⁷ Tamtéž, str. 537.

pohledu. Jeden je očima umělce, který přírodu vnímá jako obraz, a druhý způsob, kdy vnímáme přírodu bezprostředně. Oba dva pohledy jsou přínosné a přináší maximální prožitek.

Hostinský varoval před přílišným využíváním uměleckých děl v estetické výchově, neboť by se jednalo o jakési úmyslné a usilovné trénování dítěte, což označuje za chybné. Navíc pokud postavíme děti rovnou před umělecká díla, ignorujeme prvotní estetické stupně, které mělo dítě předtím absolvovat. Toto prvotní estetické vnímání je látkové a obsahové, a postupně se dostává k percepci složitějších forem. Tím se vyvíjí vkus, který povede až v pochopení umění. Pokud má člověk vkus, tak to znamená, že je schopen umění, přírodu a její objekty vnímat esteticky „ve smyslu vyšším, ale tím není, myslím ještě řečeno, že uměleckém“⁴⁸. S tím je spojeno, že pokud nutíme děti do vnímání uměleckých děl, která jsou na jejich chápání příliš složitá, dojde nutně k tomu, že děti přijmou naše soudy, ale tím mohou ztrácet „nepředpojatost a odvalu vlastních závěrů, a tak jim ubíráme z jejich individuálního vývoje a zabraňujeme vypěstování jejich vlastního, osobního vkusu jako trvalého nebo i přechodného stadia k jejich estetickému hodnocení ještě vyššímu, až třeba uměleckému“⁴⁹. Hostinský tedy vyzdvihoval krásu přírodní, ze které navrhuje vycházet.

2.2.3. Návaznost Markalouse na Hostinského

Markalous po vzoru Hostinského chápe uměleckou kulturu jako kulturní vyspělost národa, která je podmíněna společenskou výchovou, hospodářskou, politickou a mravní, lidí. Z toho plyne, že: „způsobí splynutí českého člověka s českou zemí v jediné české božství. Duch a příroda spoutají se trvalou láskou. Láska k rodné hroudě a českým umělcům, ti budou naší pýchou. Národní písně, pohádky, básnictví, práce sochařů, malířů, architektů, to vše bude „statkem, který nechá zníti v srdci národa ty hluboké tóny, které zanášejí daleko přes oceány bídy do pravého domova našeho slovanského cítění“⁵⁰.

Koncepce obou autorů jsou si velice blízké. Hostinského vliv na Markalouse je evidentní. Oba autoři si cení pro výuku estetické výchovy přírodního krásna stejně jako umění. Rozlišení estetické výchovy je rovněž totožné, Markalous ji jinak nazývá, ale obsah zůstává stejný. Markalousova lidovýchova je totéž jako třetí stupeň socializační výchovy Hostinského. Oba usilují o to, aby bylo umění přístupné lidem. Stejně tak oba považují za nutné uskutečnit reformu školství.

⁴⁸ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 143.

⁴⁹ Tamtéž, str. 143.

⁵⁰ Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních*. Roční zpráva obchodní školy grémia, J. Schreiber, Kolín 1909, str. 7-8.

Markalous, stejně jako Hostinský, usiluje o to, aby bylo umění přístupné lidem. V pojetí obou autorů je důležité, aby estetická (umělecká) výchova byla zahrnuta do všeobecného vzdělání, protože vzdělání zásadně doplňuje. Přesto je uměleckému (estetickému) vzdělání věnováno ze strany společnosti příliš málo pozornosti. Z tohoto důvodu je podle obou autorů nezbytná reforma školství. Hostinský reformu navrhuje v obecné rovině, spíše ji pojmenovává a Markalous jeho názory dále rozvíjí a připojuje praktické rady, jak problém řešit. V této souvislosti podotkneme, že Hostinskému velmi záleželo na vychovateli a podmínkách, v jakých bude umělecká výchova realizována v závislosti na sociálním prostředí. Všechny tyto problémy Markalous dále rozvádí a navrhuje řešení. Narazili jsme na termín umělecká výchova a estetická výchova. V koncepcích autorů je jejich náplň obdobná, liší se pouze názvem. Hostinský tuto výchovu pojmenovával umělecký výchova a Markalous navrhuje vystižnější označení estetická výchova, neboť v sobě zahrnuje mimoumělecké estetické. S tím je spojeno další stanovisko obou autorů, a sice to, že si cení k výuce estetické výchovy přírodního krásna stejně jako umění. Markalous mimoumělecké estetické rozvíjí ještě více než Hostinský a podle jeho názoru estetická výchova usiluje o to, aby se člověk sblížil s vyššími hodnotami veškerého druhu⁵¹, má za úkol budit zájem o krásu a pěstění smyslů. V tomto ohledu jsou příroda a umění stejně důležitými a rovnoprávnými faktory. Markalous podotýká, že není nutné nahlížet na přírodu jen očima umělců, nýbrž ji lze vnímat zcela bezprostředně.

Rozlišení estetické výchovy je tedy prakticky totožné, Markalous ji pouze jinak nazývá, ale obsah zůstává stejný. Markalous rozděluje, obdobně jako Hostinský, ve své koncepci estetickou výchovu na elementární, kdy je hlavním předpokladem nechat dítě volně se rozvíjet, do ničeho ho nenutit a nechat ho si hrát. V této fázi rodina pouze koriguje směr výchovy, například výběrem hraček. Dále na estetickou (výchovu vkusu), kdy je kladen důraz na osobnost učitele, aby zachovával nenásilnost výuky. Posledním stupněm umělecké výchovy je u Hostinského umělecká výchova. Markalousova lidovévýchova je totéž jako třetí stupeň umělecké (socializační) výchovy Hostinského.

V otázce vrozenosti vkusu Hostinský zastává názor, že není vrozenou vlastností. Jsou vrozené pouze některé podmínky – dispozice k němu. Tyto vlohy se musí dále náležitě rozvíjet. Lze k tomu dojít patřičnou uměleckou výchovou. Markalous má stejný názor jako

⁵¹ Srov. Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 142.

Hostinský. Podle jeho názoru mohou malé děti cítit esteticky, ale nikoliv umělecky a jejich vrozené dispozice má za úkol dovést ke vkusu estetická výchova.

K tomu je ještě přidán požadavek, že při výběru uměleckých děl je vhodné ukazovat díla taková, která se hned zaujmou a jsou dobře pochopitelná, ale i taková, u kterých tomu bude naopak. Protože kdyby lidé dostávali k vnímání pouze díla, která by chápali a obdivovali, docházelo by tak k jejich stagnaci vývoje. Vedle této okolnosti je nesporné, že estetická výchova je založena na formování soudů vlastních, nikoliv převzatých. Jde především o vnímavost pro dojmy estetické a s tím spojené soudy nepředpojaté. Tak má být veden člověk od dítěte a postupně získá vlastní vkus.

2.3. Patočkova koncepce umělecké výchovy

Umělecká výchova je spojena s koncepcí Josefa Patočky (1869—1951). V krátkosti zmiňme motivy jeho koncepce. Patočka se ve svém spise z roku 1902 vydaném pod názvem *Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti*⁵² pokouší stanovit koncepci umělecké výchovy a její uplatnění v praxi. Umění je užíváno jako primární výchovný prvek. Cílem Patočkova spisu je motivovat k jejímu praktickému využití učitele a umělce, aby tak zajišťovali školám výchovný umělecký materiál. Problémem celé tehdejší situace je neexistence opravdového návodu, jak tento typ výchovy uskutečňovat. I přes tuto absenci a defekt si byl Patočka vědom toho, že je nutné uměleckou výchovu nějak realizovat. Patočka se snažil navrhnout způsoby možného řešení. Zvažuje podmínky (rozlišuje je na vnitřní a vnější) umělecké výchovy. Je si vědom, že nelze spoléhat na pomoc státu (Rakouska-Uherska). Vše je na samotných učitelích, tím má na mysli především směr výuky, výběr vhodného učebního materiálu a jeho použití. V tomto ohledu je potřeba, aby učitelé byli náležitě vzděláváni. Podmínky pro rozvoj vzdělání v Čechách, které je v té době součástí Rakouska-Uherska, byly velmi špatné.

V tomto ohledu by podle jeho názoru pomohlo zavedení Akademie umělecké výchovy, která by zajišťovala vzdělávání učitelů. Její absence a špatný stav umělecké výchovy vedou Patočku k názoru, že nelze čekat na založení akademie a je tedy nutné uměleckou výchovu ponechat na učitelstvu. V této souvislosti je rovněž nutné si uvědomit nestejnou situaci na venkově a v Praze. Dostupnost vzdělávacího materiálu vede k odlišnému vedení výuky. Praha má velkou výhodu v dostupnosti galerií, divadel, muzeí. Vedle těchto

⁵² Josef Patočka. *Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti*. Dědictví Komenského, Praha, 1902.

výhodných aspektů zde hraje klíčovou roli působení mnoha osobností jako např. Otakara Hostinského a jeho spolupracovníků⁵³. Tyto osobnosti pokládá za hlavní představitele navrhované Akademie umělecké výchovy. Situace na venkově i v okolních městech by se mohla zlepšit, kdyby se tam konaly přednášky pedagogů z Akademie umělecké výchovy. K zlepšení situace by přispěla také lepší dostupnost vzdělávacích materiálů.

Patočkovy snahy jsou velmi globální. Patočka se snaží vést k celospolečenskému hnutí za uměleckou výchovu a kulturu. Říká, že je-li někdo schopen například učit kreslit, tak se tak může dít i bez pedagogického vzdělání. Podotkneme, že tato úvaha vedla k tomu, že se vedení estetické výchovy ujali neprofesionálové nevhodným způsobem. Toto velmi kritizuje Markalous. Patočka dále píše, že další snahou bude zavést venkovské umělecké výstavy, vydat Akademií vypracovaný seznam památek vhodných k navštívení. Za důležité v poslední řadě považuje vlastní sebevzdělávání.

Na možnost vzdělávání prostřednictvím přírody Patočka hledí tak, že přírodu chápe jako základní zdroj uměleckých děl. Můžeme na ni pohlížet třemi způsoby. Za prvé očima surovce, za druhé zrakem přírodovědce a jako poslední zrakem umělce. K uměleckému způsobu nazírání je nutná výchova. Pro shrnutí tedy řekneme, že v reformě jde Patočkovi o vzdělání učitelů. Vedle tohoto faktu je dalším důležitým faktorem vybavení škol a vedení kurzů umělecké výchovy, přičemž reaguje například na zanedbanost výtvarné výchovy a na nevhodnost některých materiálů a publikací⁵⁴.

Vedle výše uvedeného spisu Patočka publikoval ještě *Anketu o umělecké výchově*⁵⁵, kde pokládá otázky: jaký má smysl zavádět uměleckou výchovu a jakým způsobem ji realizovat. Tyto otázky adresoval osobnostem a uveřejňuje jejich odpovědi⁵⁶.

2.3.1. Kritika předválečného hnutí umělecké výchovy

Markalous se střetl s *Hnutím za uměleckou výchovu* v době, kdy mu bylo dvacet let. V této době Josef Patočka (1869–1951) vyvolává diskuzi o umělecké výchově a diskutuje nad závažností estetické výchovy u nás skrz manifest *Ideály umělecké výchovy a půda české*

⁵³ V této souvislosti jmenujme Vrchlického, Machala, Vlčka, Steckera, Hofmeistera, Chytila, Matějku, Krejčího a Čadu.

⁵⁴ V tomto ohledu kritizuje například nakladatele Kočího

⁵⁵ Josef Patočka. *Anketa o umělecké výchově*. Dědictví Komenského, za redakce V. Patočky, Praha, 1902.

⁵⁶ Jmenovitě se jednalo o tyto osobnosti: prof. Dr. T. G. Masaryk, prof. Josef Braniš, prof. Dr. František Krejčí, Josef Uhela, Josef Klíma, prof. Dr. František Čada, prof. Karel Boromejský Mádl, Dr. Karel Chytil, prof. Dr. František Drtina, Josef Černý, Dr. Josef Novák, prof. Karel Stecker, Václav Jícha, A. Průša, Josef Škorpil, Dr. Otakar Hostinský.

skutečnosti⁵⁷ a *Anketa o umělecké výchově*⁵⁸. K diskuzi se připojuje Otakar Hostinský svojí statí „O socializaci umění“⁵⁹ a „Umění a příroda v estetické výchově“⁶⁰. Markalous tyto práce inspirovaly a jejich vliv vidíme v jednom z prvních publikovaných pojednání *Estetická výchova na školách obchodních*⁶¹ věnovanému estetické výchově. V této publikaci Markalous zmiňuje práce Hostinského a Miroslava Tyrše (1832–1884), které považuje za přínosné a souhlasí s nimi. Vedle toho konstatuje, že se objevují jiné četné návrhy, jak pokračovat v řešení otázky estetické výchovy. Tyto návrhy se jeví jako „nesoustavná a pestrá směs“⁶². Primárně se ostře staví proti nevhodnému a neujasněnému názvu „umělecká výchova“, jelikož kompletní estetická výchova není redukována pouze na oblast umění, ale tato oblast je její součástí. Podle jeho názoru umělecká výchova není schopná vystihnout celkovou povahu dané oblasti, protože „zachází s uměním výjimečně, pracujíc hlavně s estetickými hodnotami mimo umění, tedy například přírodními, osobnostními či společenskými“⁶³.

Nevhodný se zdá i program daného hnutí jako celek. Podle Markalousa tento program nebyl zhotoven profesionálně a nazývá jeho tvůrce „hlavami příliš horkými“⁶⁴. Program umělecké výchovy prvotně navržený Tyršem a Hostinským byl podle Markalousa zdiskreditován diletanty a „přiváděn v nevážnost“⁶⁵. Markalous podotýká, že je nutné se k této skutečnosti postavit, protože se jedná o aktuální věc „v době organizování školství, muzejnictví, kdy začíná Svaz českého díla svou – a jistě i výchovnou – činnost a kdy se začínáme zabývat poměrem uměleckého díla a veřejnosti, jeho společenského a reprezentativního významu, právě jako úvahami o významu vkusu“⁶⁶.

⁵⁷ Josef Patočka. *Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti*. Dědictví Komenského, Praha 1902.

⁵⁸ Josef Patočka. *Anketa o umělecké výchově*. Příloha Paedagogických Rozhledů, Praha 1902.

⁵⁹ Otakar Hostinský. *O socializaci umění*. In. *O umění*, Československý spisovatel, Praha 1956.

⁶⁰ Otakar Hostinský. *Umění a příroda v estetické výchově*. In. *O umění*, Československý spisovatel, Praha, 1956.

⁶¹ Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních*. Roční zpráva obchodní školy grémia, J. Schreiber, Kolín 1909.

⁶² Tamtéž, str. 3.

⁶³ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 151.

⁶⁴ Bohumil Markalous. *Kypření půdy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 95.

⁶⁵ Tamtéž, str. 95.

⁶⁶ Tamtéž.

2.4. Markalousův postoj k pojmům estetická a umělecká výchova

Markalous byl na volbu vhodných termínů s ohledem na jejich výstižnost a použitelnost velice pečlivý. Odlišuje estetickou výchovu od výchovy umělecké.

Neustálenosti pojmů, stejně jako užívanému názvosloví, věnuje Markalous velkou pozornost. Budeme vycházet ze statí „Otázky estetické výchovy“⁶⁷ a článku „Estetická nebo umělecká výchova“⁶⁸.

Doposud jsme popsali jeho pohnutky a výhrady k používání termínu umělecká výchova, ale je potřeba zmínit i další používané termíny. Vedle termínu umělecká výchova zmiňuje termín výchova k umění, k jehož užití se staví negativně a považuje jej za nevhodný pro estetickou výchovu. Jeho použití se jeví adekvátní u specifického typu vzdělání na konzervatořích a uměleckých školách sloužících k výchově umělců. Obdobně je tomu u termínu umělecká výchova, neboť tento typ výchovy je redukován na výuku prostřednictvím uměleckých děl. Naproti tomu estetická výchova může být úspěšně rozvíjena i bez uměleckých děl. Výchova uměním je jedním z prostředků, které estetická výchova využívá⁶⁹. Vedle těchto názvů ještě uvádí Avenariův termín „kultura výrazu nebo výchova výrazu“⁷⁰. Tyto názvy sice „příčleňují estetickou výchovu k novodobému výchovnému pěstění produktivity, ale nezdůrazňují estetický prvek výrazu“⁷¹.

Zvažuje, zda by se tato oblast výchovy dala nazývat citovou výchovou nebo výchovou citu, ale zde nastává problém, protože tyto názvy v sobě nezahrnují pojem umění či adjektivum umělecký. Problém je v tom že, není zřejmé „o jakou část citového života se jedná. I výchova mravní je výchovou citovou“. Markalous dodává, že: „Zastaralým názvem je „výchova krásocitu, krasochutí není třeba se zabývat z důvodů nasnadě jsoucích“⁷². Rovněž zavrhuje pojem estetická kultura, protože: „svádí mysliti na otázky estetické, umělecké nebo týkající se vkusu“. Pojem „výrazová kultura“ je pojmem značně širším a nadřazenějším, v němž dosažení vkusu, estetická jsou jen jednotlivými částmi. Pro přílišnou délku zavrhuje i název „výchova k umělecké zralosti“. Po zhodnocení různých možných názvů podotýká, že snad v budoucnosti se najde název příhodnější a nový. Přes svoji nespokojenost přijímá jako

⁶⁷ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989.

⁶⁸ Bohumil Markalous. *Estetická nebo umělecká výchova*. In. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 379, 31.7., str. 7-8.

⁶⁹ Srov. tamtéž, str. 150.

⁷⁰ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. *Lumír* 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str. 155.

⁷¹ Tamtéž, str. 155.

⁷² Tamtéž, str. 151.

nejpříhodnější termín „estetická výchova, jako úhrnný, obecný, nejvhodnější název“⁷³. Vytýká mu moc velkou širokost a především nečeský původ: „vadí ovšem cizí slovo, které je však zdomácnělé, a ač nepoužívá v širších kruzích dobrého zvuku, smíříme se s ním spíše, že i etická výchova je název běžný, vedle českého mravní výchova“⁷⁴. Pojem přijímá pro nejširší využití v estetické oblasti, aby byla pokryta oblast mimouměleckého estetického, tzn. hodnoty společenské, přírodní, tolik důležité v Markalousově koncepci estetické výchovy. Markalous dále k tomu píše: „K prospěchu lze uvést, že pojem estetického je velmi široký, zahrnuje nejrozmanitější hodnoty estetické, přírody, práce, společnosti, ulice, bytu, řemesla, řeči, mimiky, různého druhu a významnosti, a ovšem i děl uměleckých, což nelze říci o jednostranném názvu: „výchova umělecká“⁷⁵ a jiných tomu příbuzných názvů“⁷⁶. Uvádí v textu své přednášky „Otázka estetické výchovy“, že „výchova k umění“ je nevhodné pojmenování, které může být zavádějící. Tento problém má také všeobecně u nás rozšířený název „umělecká výchova“. Je zbytečné mluvit o umělecké výchově dětí v rodině, v mateřské, obecné a střední škole, stejně tak nelze mluvit o „umělecké“⁷⁷ výchově dělníků, či řemeslníků ve večerních kurzech, divadlech, přednáškách, koncertech. Jaké bychom musili mít rafinované umělecky vychované obecnstvo za všechna léta působení Národního divadla, České filharmonie, nesčetných výtvarnických výstav a toho množství dobrých knih původních v překladech“⁷⁸!

Markalous se zabývá ještě termínem vkusová výchova, neboť jak říká pěstění a nabytí vkusu je cílem estetické výchovy. Problém je v tom, že tento název není schopen pokrýt celé pole působnosti estetické výchovy a pokrývá (podobně jako umělecká výchova) jen jednu z jejích částí. Markalous rozděluje části estetické výchovy na estetickou výchovu elementární, kterou poskytuje rodina, obecná a nižší střední škola. Dalším stupněm je výchova vkusu na nižší střední škole a v odborném školství, potom následuje estetická výchova ve vlastním užším smyslu, vyučována na vyšší střední škole a v odborném školství. Posledním stádiem je umělecká výchova, která předchází stupněm dovršuje a estetické vzdělání v tomto bodě dosahuje vrcholu. Tento typ výchovy zajišťují ústavy pro výchovu umělců⁷⁹.

⁷³ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 151.

⁷⁴ Tamtéž, str. 153.

⁷⁵ Problém s názvem umělecká výchova způsobil velké nedorozumění také v Německu, kde došlo k mnoha polemikám, jak s názvem naložit.

⁷⁶ Tamtéž, str. 153.

⁷⁷ Srov. str. 153.

⁷⁸ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. *Lumír* 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str. 155.

⁷⁹ Tamtéž, str. 153.

V článku „Estetická nebo umělecká“ výchova zahrnuje navíc popis situace před první světovou válkou, kdy estetická výchova chtěla pracovat pouze s uměním, což autor vidí jako chybu. Markalous píše, že klidně můžeme umělecká díla ponechat stranou, přestože umělecké dílo je cenným prostředkem estetické výchovy. Markalous si uvědomuje, že hlavním úkolem estetické výchovy je pěstění vkusu. K tomuto píše: „Jako hlavní úkol estetické výchovy nesmíme pokládat tedy umělecké prožívání nebo uměleckou produktivitu, cíle to vzhledem k materiálu, jímž se ve školách a veřejnosti zabýváme, nedosažitelné, nýbrž že je tu jediné možná, hlavní a ovšem daleko skromnější meta: pěstění vkusu“⁸⁰.

⁸⁰ Bohumil Markalous. *Estetická nebo umělecká výchova*. In. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 379, 31.7., str. 3.

3. Vlastní koncepce Bohumila Markalouse

3.1. Pojetí a systém estetické výchovy

Markalousova koncepce estetické výchovy zůstává otevřenou i přes důkladné zpracování. Důvodem je, že ve svém životě nenapsal základní estetický spis, ve kterém by podal celkový nástin svého systému. Koncepce byla postupně formulována v řadě textů, které zveřejnil v různých novinách a časopisech. Hlavní jeho otázkou ve všech vydaných textech je jak zlepšit a ujasnit metodologický přístup k estetické výchově. Soudí, že je především nutné estetickou výchovu lépe vědecky zpracovat. Je potřeba přesně vymezit její hranice, pole působnosti v určitém prostředí, prostředky, kterými disponuje a výchovný materiál, kterého využívá. Markalous požaduje, aby byla estetická výchova založena na reálných základech. Velmi dbá na terminologii, upozorňuje na nevhodné typy názvů pro estetickou výchovu.

V první řadě, jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, se staví proti termínu „výchova uměním“. Zavrhuje i termín „výchova k umění“, především protože obsahuje slovo umění, které je jednou z částí estetické výchovy, ale nikoliv jedinou. Právě estetická výchova svými etapami vede k „výchově k umění“, jelikož se jedná o nejvyšší stupeň estetické výchovy. Estetická výchova vedle výchovy k umění vede k výchově vkusu, a to je také jejím cílem. Markalous píše: „mám za hlavní úkol estetické výchovy: budit dobrý vkus hudební, literární, dramatický, vkus a výchovné oko pro předměty umění výtvarného, architekturu, umělecký průmysl“⁸¹. Používá k tomu různých metod a prostředků, které jsou v dané situaci nejlépe dostupné a za tímto účelem nejvíce vhodné. Estetická výchova má přirozenou charakteristiku a tou je flexibilita, která vychází z konkrétní situace a plyne z výuky. Z těchto důvodů je velice problematické stanovit normy a obecný návod, jakým způsobem se má estetická výchova uskutečňovat. Materiálem je často prostředí, společnost a příroda. Umění je jednou z částí estetické výchovy, stojící nejvýše, ale nelze ho považovat za dominantu estetické výchovy. Zde je potřeba si uvědomit, že Markalous tím nijak umění z estetické výchovy nevyřazoval, jak by se dalo chybně vyložit.

⁸¹ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.156.

3.1.1. Rozlišení vědeckého a uměleckého poznání v školské praxi

Markalous ve své stati „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“⁸² označuje estetickou výchovu jako zdravou reakci proti převážnému intelektualismu, vědeckosti a suchému neživému prostředí⁸³, které na školách panují.

Rozlišuje čtyři přístupy člověka ke světu, podle kterých provádí hodnocení. Jedná se o hodnocení estetické, vědecké, etické a náboženské. Tím definuje, jak lidé hodnotí. Ve své stati se věnuje hodnocení estetickému (ve vyšším smyslu uměleckému) a vědeckému, které se vyznačuje praktickým a užitkovým hodnocením.

Výchovu obecně velice ovlivňuje jak mravní a estetická výchova, tak také výchova náboženská a vědecké poznatky. V tomto ohledu Markalous zmiňuje, že v předchozích obdobích byla příliš často vyzdvihována jen některá z výchov. To nebylo šťastným řešením a je třeba se této praxe vyvarovat. Poznání vědecké a umělecké považuje za rovnocenné pro kulturní význam v životě člověka, ale vědecké se vyznačuje: „množstvím zkušeností s pojmy, soudy, závěry“⁸⁴. Věda zkoumá, dělá experimenty, vyvozuje, měří. Jde jí o logické závěry a poznatky vyvozené z pokusů, které přidává k již zjištěným skutečnostem. Věda se opírá o předchozí práce jiných vědců. Vytváří obecná stanoviska, hledá pravdu a je lhostejná, zda je mravní či ne, krásná anebo ošklivá. Věda nebere ohled na tyto hodnoty. Naopak „umění je svou podstatou v jádře také tvůrčím procesem, protivností přírodní. Mezi uměním a přírodou, pokud tuto pojímáme jako spinozovskou natura naturas, jako živou jednotku, jež tvořivě plodí své mody, jednotlivosti; není vlastně rozdílu“⁸⁵. Umělec je podle Markalouse ve zvláštním poměru k přírodě, je jejím služebníkem i vládcem najednou. Dále o umění píše, že: „podmínkou uměleckého poznání není předchozí analýza, syntéza, podrobné trpělivé zkoumání, měření, vážení, empirie. Pracuje s představami silného citového přízvuku, nepátrá po pravdivosti, skutečnosti nebo aspoň možnosti děje, hodnověrnosti, doloženosti poznatků, neznajíc rozdílů, co je dáno a co ne, neuznávajíc hranic skutečností a neskutečností [...] uměleckému poznání přístupna látka jakákoliv v rozsahu neomezeném, tvaru jakéhokoli, má volnost nakládati s ní podle vůle, skládati části v celky, bez ohledu na kauzální souvislosti“⁸⁶.

⁸² Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989.

⁸³ Srov. tamtéž, str. 105.

⁸⁴ Tamtéž, str. 105.

⁸⁵ Tamtéž, str. 106.

⁸⁶ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 107.

Hodnocení uměleckého díla se řídí tzv. „uměleckým impulsem“⁸⁷, který je rozhodujícím principem. Účelem díla je jeho umělecká hodnota, bez ohledu na jiné typy hodnot. Umělecké dílo je oproti vědeckému zákonu po svém vytvoření samostatné a uzavřené a jen jako takové je posuzováno. Povahou je svobodné, nezávislé a nespoutané. Markalous se tu odkazuje na Otakara Zicha (1879–1934), žáka Otakara Hostinského, významného českého estetika v souvislosti s tím, že Zich upozorňuje na značnou úlohu osobnosti tvůrce uměleckého díla oproti „oné v díle vědeckém“⁸⁸. Markalous porovnává tvůrce uměleckého díla a vědce. U umělce hraje významnou úlohu osobnost tvůrce, který nepotlačuje svůj osobní přístup, naproti tomu vědec potlačuje svou osobnost a bádá nezaujatě. Vědecký přístup se ve výuce uplatňuje po stránce naukové, zatímco umělecký prostřednictvím estetické výchovy. V prvním typu přístupu je vůdčí rozumová stránka a ve druhé citová. Vědecký princip uplatňovaný ve školách je založen na plánu, který je promyšlen. V této souvislosti přichází otázka, jak naložit s plánem a systémem u estetické výchovy, neboť „umění nezná nějakých systémů, plánů či předem daných rozvrhů, mimo ten, který si určí pro danou jednotku“⁸⁹.

Markalous rozděluje estetickou výchovu na „estetickou výchovu rodinnou“, „estetickou výchovu školskou“ a „estetickou lidovévychovu“. Postupně se budeme jednotlivými složkami estetické výchovy zabývat. Pro názornost uveďme schéma rozdělení.

ESTETICKÁ VÝCHOVA[1]		
I. rodinná		rozvoj přirozených dispozic
II. školská	1. elementární	obecná, nižší
	2. vkusu	střední a odborné vzdělání
	3. estetická	vyšší střední a odborné školství
	4. umělecká	ústavy pro výchovu umělců
III. lidovévychova	1. vkusu	většina akcí přímých a nepřímých za zvláštních okolností
	2. estetická	hlavně jako podpora snah sebevzdělávacích

Všechny edukační stupně se liší svým pojetím a metodami, které používají. Ve strategii výuky je zohledňována úroveň žáků a jejich intelektuální schopnosti podle toho, jakého stupně estetické výchovy zrovna dosahují. Ať již jde o jakýkoliv stupeň estetické

⁸⁷ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 107.

⁸⁸ Tamtéž, str.107.

⁸⁹ Tamtéž, str. 113.

výchovy, Markalous rozlišuje individuality. Jsou jimi individuality vychovávaného, pedagoga, prostředí a uměleckého díla. Je velice obtížné je propojit v jeden celek. V další kapitole přejdeme k popisu těchto stupňů.

3.1.2. Rodinná estetická výchova

Rodinná výchova⁹⁰ je prvním a základním stupněm estetické výchovy. Lze ji označit za jednu z nejpřirozenějších výchov, nejméně násilnou. Rozvíjí se v prostředí, které není vytvářeno uměle a není tak dítěti cizí. Metody i prostředí jsou tedy přirozené, rodiče působí na formování smyslů dětí bezprostředně a stále. Jsou respektováni jako přirozená autorita a slouží dítěti jako první životní vzor. Jsou odpovědní za to, jakým směrem se jejich dítě bude ubírat. Měli by používat k výchově jen ty prvky, které neodporují dobrému vkusu. Nejlépe je nechat děti vnímat přírodu, nechat jim dostatek pohybu, možnost sbírat vlastní zkušenosti a pozorovat.

U dítěte je třeba rozvíjet jeho citovou a smyslovou stránku, dále fantazii a poznání. Smysly jsou nástrojem k dosahování poznání. Dětské smysly jsou nezkažené, opravdové, a dají se lépe ovlivňovat výchovou. Dětská mysl je čistá, citlivá, nevinná, tvárná a plná fantazie. Postupně se vytváří pomocí zkušeností, které dítě získává během života. Velice významným činitelem k dokonalejšímu smyslovému poznání je dětské hraní. Podle Markalouse nemá být používáno zvláštních umělých metod, kromě obecných zásad.

3.1.3. Dětská hra jako výchovný činitel

Ve studii „O dětských hrách a hračkách“⁹¹ se Markalous zabývá důležitým výchovným činitelem, kterým je hra, ze které čerpáme spoustu ponaučení. Hra je zdrojem a inspirací při výchově a je nepostradatelným faktorem při sbírání nových zkušeností a nových poznatků. Dítě se během hraní uplatňuje aktivním tvůrčím způsobem a experimentuje, nebojí se případného nezdaru a získává praxi a zkušenosti, které jsou a budou důležité pro jeho život. Hra je pro dítě nejjednodušší a nejpřirozenější cestou k poznání. Je to důležité cvičení smyslů, dítě se zdokonaluje a učí se nové věci. Často jeho vnímání reality a fikce splývá v jedno, nic není ve hře nemožné a myšlenka se stává skutečností. Ke hře dáváme dětem hotové hračky, předměty, které jsou přímo určené ke hře. Markalous je považuje za druhořadé, největší potěšení a radost podle něj přinášejí dětem hračky, které si děti samy vytvoří. Markalous vyzdvihuje především hračky lidové, stylizované podle dětské psychiky.

⁹⁰ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 154.

⁹¹ Bohumil Markalous. *O dětských hrách a hračkách*. Přednášky Volné lidové školy v Hradci Králové, sv. 1., *Knihovnička Pokrokového klubu v Hradci Králové* 1911.

Za bezcenné považuje hračky technické, často drahé, které se snadno rozbíjí. (Často dochází k situacím, kdy se dospělí bojí, aby děti při hře tyto drahé technické hračky nezničily.) Dětem dáváme další předměty vhodné ke hře, jako jsou barvy, křídly, papíry, nůžky. Hry, které děti hrají, mohou být různé, některé vyžadují námahu, jiné trpělivost a vytrvalost. Důležitými zásadami během dětské hry podle Markalouse je, aby se dítě chovalo slušně, a ne hrubě, ale jinak poukazuje na skutečnost, že je potřeba ponechat dítěti volné pole působnosti. Je důležité dítěti nepřekážet a vyhnout se neustálému poučování. Můžeme dítě občas usměrnit, ale jinak doporučuje stát se pouze divákem. Markalous přímo označuje za hřích dítě během hraní vyrušit. Pravidlem je nechat dítě si hrát svobodně, aby bylo samo aktivní a probouzela se v něm touha po další činnosti. Bude se tak rozvíjet jeho citovost a dosáhne do dalšího stupně vývoje. Tento vývoj jeho budoucí činnost ovlivní obecně. Dítě se naučí projevodat a prezentovat se ve svém okolí. Markalous doslova říká, že právě náš projev je charakterem života. Projevujeme se celou svou bytostí: pohyby, gesty, chůzí, tělem, pohybem očí, řečí i výrazem. Toto vše odráží náš citový a duševní stav.

3.1.4. Školní estetická výchova

Dalším stupněm je školní estetická výchova. Markalous stanovuje požadavky⁹² obecného rázu, na kterých záleží: „a) volný smyslový vývoj, b) vhodné, důvěrnější, neuniformované prostředí (zahrada, vkusová budova, nábytek, malba, výzdoba, vyučovací pomůcky, zvláště obrazy, tiskopisy aj.); c) ducha školy; d) osobnosti učitelovy“⁹³.

Školní estetická výchova na rozdíl od rodinné estetické výchovy je vedena odborným pedagogem se zkušeností z profesionálního vyučování. Škola cíleně a uceleně rozvíjí estetickou výchovu dítěte. Velmi důležitá je osobnost učitele, která musí být náležitě edukována, je u ní naprosto nezbytné mít smysl a pochopení pro umění. Výuka je podmíněna osobností učitele, který udává její ráz. Záleží na vědomostech a potenciálu, který učitel nabízí svým žákům, na obsahu hodin, dle toho pak výchova žáků bude vypadat. Učitel musí být nejen intelektuálem, ale také musí mít estetické a etické citění. Na výchovu vkusu ve škole působí vedle osobnosti učitele také její prostředí. Markalous píše: „Problém estetické výchovy jest jednak otázkou vhodně vypracovaného prostředí budovy a učeben, jež samo svým vlivem působí na mysl dětí, jednak ducha školy a osobnosti učitelovy. Není vyučovacího předmětu, v němž by nebylo možno vychovávat vkus“⁹⁴. Vedle těchto předmětů je „hojně příležitostí

⁹² Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 154.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

k výchově estetické (dětská divadelní představení, loutkové divadlo, květinové a stromkové slavnosti, hry, koncerty, besídky, sbírky, výstavky, vycházky a jiné). [...] Estetická výchova školská právě jako výchova mravní musí pronikat duchem vyučovacího našeho systému, proniknouti veškerou pedagogickou a didaktickou činností skrz naskrz“⁹⁵.

Markalous tedy připouští, že není vyučovací předmět, ve kterém by se nedal pěstovat vkus a není pro zavedení samostatného vyučovacího předmětu estetické výchovy. V tomto se shoduje se svým učitelem Otakarem Hostinským.

Vyšším stupněm estetické výchovy je výchova umělecká, která je realizována na konzervatořích a uměleckých školách. Tyto školy připravují budoucí profesionální umělce a ne amatéry (Markalous používá výraz diletant). Markalous si cenil těchto diletantů. Cenil si jich v tom smyslu, že všichni – odborníci i neodborníci – mají v zálibě nějakým způsobem tvořit, například veršovat, psát, hrát na hudební nástroje. V práci *Co je umění*⁹⁶ Markalous prohlašuje, že: „není člověka, který by se nepokoušel aspoň v jisté části svého žití (v mládí např.) o uměleckou tvorbu, ať už to jsou milostné dopisy, neumělé básničky, kresba nebo písně, ať už máme na zřeteli samostatné vyprávění, psaní nebo školské karikatury, ať myslíme na řezby slovenských pastýřů nebo podvečerní hru na harmoniku zamilovaného mládence. Toto počínání má niterné základy“⁹⁷. Všichni jsou svojí povahou tvůrčí, sníme, necháme uplatňovat naši fantazii, přestože nejsme vystudovaní umělci.

Markalous dělí školní estetickou výchovu, jak jsme již uvedli, na výchovu elementární, výchovu vkusu, výchovu estetickou a výchovu uměleckou. K těmto stupňům Markalous podotýká následující: „elementární výchova“ ve škole pokračuje v zásadách estetické výchovy rodinné. Vede k ovládnutí těla a jeho projevům, k vylepšení koordinace pohybů. Dochází k rozšiřování znalostí dětí, které pozorují pečlivěji přírodní objekty, cvičí smysly. Cvičení smyslů je důležité, u zraku dochází k rozvoji citlivosti pro barevnost a rozvíjí se vnímání tvarových variací. U sluchu se vyvíjí schopnost vnímat tóny a rytmus. U řeči dochází k rozvoji slovní zásoby a tím k zlepšení přednesu. Je dbáno na upravenost zevnějšku, děti se učí udržovat čistotu. Vedle toho je náplní estetické výchovy výuka ručních a řemeslných prací. Děti jsou vedeny k tvořivosti a zručnosti. Zpívají a poslouchají lidové písně, pohádky a měly by být diváky v loutkových divadlech.

⁹⁵ Bohumil Markalous. *Výchova vkusu*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 30.

⁹⁶ Bohumil Markalous. *Co je umění*. S.V.U. Mánes v Praze, 1938.

⁹⁷ Tamtéž, str. 15.

Druhým stupněm školské výchovy je „výchova vkusu“ vedoucí k soustavnějšímu vnímání estetických hodnot a prostředí. Pozornost je soustředěna na rozlišení světa „objektivního a subjektivního; naturálního a subjektivně přetvořeného, rozdílnou platnost a svéprávnost objektu umělého, původního výtvoru lidského, vedle přírodního“⁹⁸. Prohlubují se znalosti přírodních a estetických hodnot. V rámci tělesné výchovy se zjemňují tělesné pohyby a projev těla. Děti se učí zručnosti v dílnách a vytváří jednoduché předměty. Tím se zdokonalují jejich řemeslné dovednosti. V rámci poznání řemeslné činnosti jsou navštěvovány různé průmyslové dílny a závody. U dívek je navíc rozvíjen vztah k ručním pracím, k hudbě, zpěvu, přednesu. K tomu patří zvláštní metodické cviky smyslů, zvláště zraku a sluchu. Dívky jsou vedeny k větší citlivosti k společenským pravidlům, ke vkusnému vybavení domácnosti. Je u nich pěstován vztah k architektuře, starým památkám, k estetické stránce parků a zahrad. Pokud se v této fázi uplatňují umělecká díla: „jsou na tomto stupni významnými představiteli estetických hodnot vkusových“⁹⁹.

Dalším stadiem je „estetická výchova“ realizovaná v době pohlavního dospívání. Je pokračováním dosavadního vývoje s tím rozdílem, že se „zabývá vydatněji a zevrubněji díly krásného písemnictví, hudby a výtvarného umění“¹⁰⁰.

Posledním stadiem je „umělecká výchova“ vedoucí k tvůrčí činnosti umělecké. Tyto cíle jsou realizovány na akademiích umění, konzervatořích, uměleckoprůmyslových školách a školách technických, kde studují například budoucí architekti. Vedle toho je to i studium univerzitních teoretických oborů jako je oblast dějin, teorie umění a estetické semináře.

3.1.5. Lidovýchova

Lidovýchovou je rozuměno poslední stadium estetické výchovy. Markalous o ní píše, že její metoda se řídí „podle poměrů, které jsou tu velmi rozmanité a složité, ba historickým vývojem odstupňované. Zásadně, pokud jde o umění, z trpné stránky; učiniti umění všeobecně přístupným v celé šíři a ve všech jeho oborech. Umění dobré, ba nejlepší, nejen přístupné, ale i složité, nejen starší, ale i zcela moderní. Požadavky mohou být pro vyspělost duševní, zkušenosti životní značně ve větší míře než u mládeže“¹⁰¹.

⁹⁸ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 154.

⁹⁹ Tamtéž, str. 155.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

Lidov ýchova je realizována u osob, které ukončily školní vzdělání. Markalousem je označována také jako sociální výchova vkusu. Nejdůležitějším předpokladem v lidov ýchově je dostatek kulturních možností a přístupnost uměleckých děl. Vede lidi k tomu, jak pečovat o památky a různá veřejná zařízení jako jsou sady, zahrady, hřbitovy, domy; vyhledat přitom můžeme odborné poradce. K tomu, aby se lidé mohli rozvíjet, je potřeba organizovat lidové zábavy, zřizovat knihovny, veřejné čítárny, uskutečňovat naučné přednášky, podněcovat lidi k návštěvě výstav umělců, ale také k návštěvě ochotnických představení, lidových koncertů, zábav apod. Také je nutné podporovat umělecko-průmyslovou produkci¹⁰² a řemeslná díla. V neposlední řadě je důležitá přístupnost umělecko-průmyslových muzeí, je nutné dbát: „aby byla opravdu lidov ými školami vkusu, ústavy výchovnými, středisky uměleckých a estetickov ýchovných snah v okruhu svého působení“¹⁰³. Tato výchova „rozhoduje o osudu národa a lidství“¹⁰⁴.

Vedle toho všeho je důležitá péče o tělo, nejen ze zdravotního hlediska, ale i z hlediska tělesné výchovy, které vede k zlepšování a zdokonalování výrazových prostředků, pěstuje formu, svalstvo, ladnost, mimiku¹⁰⁵. „Tu jsme u estetickov ýchovné báze: mimika, řečí, tance, hudby, tělocviku, sportu, turistiky a společenského chování“¹⁰⁶. Z hlediska tělesné výchovy je třeba především docenit činnost Sokola a dalších sportovních spolků jako je např. Dělnická tělov ýchovná jednota.

¹⁰² Z tohoto důvodu si Markalous velmi váží uměleckého průmyslu, který je velice nepostradatelnou školou výchovy vkusu. Důvodem je, že se v něm uplatňují podobné principy jako v „umění velkém“. Výhodou umělecko-průmyslových předmětů je, že jsou jednodušší a přístupnější laikovi. Hledat krásné věci navíc můžeme kdekoliv, neboť nás denně obklopuje velké množství předmětů, u nichž chceme, aby se líbily například v domácnosti si vytváříme příjemné prostředí. Tato cesta člověku - vnímateli postupně dopomůže dobrat se až k umění.

¹⁰³ Bohumil Markalous. *Výchova vkusu*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 30.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 30.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, str. 30.

¹⁰⁶ Tamtéž.

3.1.6. Kulturní činnost muzeí

Velkou pozornost Markalous věnuje činnosti muzeí a kulturních zařízení. K této problematice napsal článek „O Lidovýchově“¹⁰⁷ a článek „Organizace činnosti esteticko-výchovné v Hradci Králové“¹⁰⁸.

Markalous říká, že lidovýchovu šíří průmyslová muzea. Uplatňují se dva směry šíření informací a výchovy. Pro veřejnost pracují na bázi „populárně výchovné“ a praktické, odborně pro specialisty a živnostníky. Vedle muzeí se uplatňují „osvětové korporace“. O jedné z takových korporací píše v článku „Organizace činnosti esteticko-výchovné v Hradci Králové“ Touto organizací je Komise pro estetickou výchovu školskou okresu králohradeckého. Její náplní je kontrola rekonstrukcí, přestavby škol a nové projekty vybudování škol, dodávání pomůcek do škol, jejich schvalování a snaha zlepšit odbornost výuky.

V článku „Organizace činnosti esteticko-výchovné v Hradci Králové“ píše, že k zakládání takového a dalších spolků ho vedl jeden z hlavních úkolů estetické výchovy, který spočívá ve vytvoření prostředí, kterému je vlastní výchovný vliv¹⁰⁹. Šíření a zakládání takových spolků vede k výchově vkusu a řešení základních otázek estetické výchovy v praktickém ohledu. Jejich součástí jsou poradny, které dají odpovědi na otázky, jak například vybudovat vkusnou domácnost, jak stavět veřejné budovy a školy, jak se starat o městskou zeleň, o čistotu ve městě, o úpravu ulic, jaké mají být výkladní skříně, průčelí domů atd. Tato praktická činnost byla u Markalouse ceněna více než založení „uměleckých galerií“ a občasné „přednášky nebo rozhořčené novinářské články“¹¹⁰. Markalous se věnuje v tomto článku Palackého čítárně V Hradci Králové¹¹¹. Tato instituce vede k šíření lidovýchovy. Palackého čítárna se zaměřuje na obory uměleckého průmyslu a umění. Její náplní je poskytovat rady a proto v rámci čítárny vznikla v roce 1912 „Poradna pro záležitosti umělecké“. Nejedná se o jedinou poradnu u nás. Vedle ní byla v roce 1913 zřízena v Pardubicích „Poradna pro záležitosti stavební“. Pro poradny je typická praktická činnost. Poradna se stala prostředníkem mezi člověkem a umělcem a výrobcem.

¹⁰⁷ Bohumil Markalous. *O Lidovýchově*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989.

¹⁰⁸ Bohumil Markalous. *Organizace činnosti esteticko-výchovné v Hradci Králové*, Česká osvěta 10, 1914.

¹⁰⁹ Vedle toho se Markalous sám aktivně zabýval rozšířením estetické výchovy a vzdělanosti. Organizoval činnost estetické výchovy v Hradci Králové, kde v té době působil. Pro šíření vzdělanosti a kultury Markalous založil veřejnou knihovnu a čítárnu v Hradci Králové a stal se propagátorem kulturního snažení celého města.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 147.

¹¹¹ S touto organizací spolupracuje Komise pro estetickou výchovu školskou okresu králohradeckého.

Palackého čítárna vedle těchto činností pořádá výstavy. První výstava prezentovala 26 Mánesových obrazů, druhá výstava obsahovala tiskopisy, vázy, sošky, plakáty, keramiku, knihy, hračky, rámy, pohlednice, časopisy, reprodukce obrazů apod. Výstavy putovaly po 27 obcích a byly doplněny přednáškami, vydáváním propagačního materiálu (brožurky, letáky, zprávy v tisku atd.). Velký význam měla také hudební činnost. Pořádaly se koncerty s Českou filharmonií a předními hudebními umělci. Dále byla pořádána představení divadelní, literární besídky, večery se spisovateli a diskuze s nimi. Čítárna odebírala velké množství knih a časopisů, která tak přitahovalo mnoho čtenářů. Markalous píše, že i přes všechnu snahu má organizace estetické výchovy obecně ještě značné mezery. Je třeba, aby se více zapojila průmyslová muzea¹¹².

Vedle konkrétního popisu, jak šířit estetickou výchovu v Hradci Králové se Markalous v článku „Cíle a úkoly muzeí umělecko-průmyslových, jakožto činitelů esteticko-výchovných“¹¹³ zabývá celkovou činností muzeí. Muzea se postupně stávají nepostradatelným zdrojem poučení a informací, vhodným pro všechny typy výchovy. Muzea jsou aktivnější, než tomu bylo v minulých dobách.

Potřeba vzniku muzeí je datována do doby před sto lety. Vznik a rozvoj muzeí je nesmírně důležitý. Myšlenka založit muzea vznikla v 16. století, kdy sbírky byly majetkem soukromých sběratelů. Potřeba založit muzea byla dána sociálním a národnostním cítěním a nutností vzdělávat a vychovávat vkus široké veřejnosti. Předpokladem je, aby lidé chápali památky vlasti a porozuměli jejich kráse. Z muzeí je třeba vybudovat vzdělávací ústavy. Z muzeí se stávají instituce „obrody práce umělecko-průmyslové, jež se živě účastní na všem řemeslném i průmyslovém podnikání“¹¹⁴.

„Muzea od té doby stávají se čím dále tím více institucemi výchovnými ve smyslu samostatné tvořivosti, samostatného přemýšlení a práce hodnotné v intencích požadavků přítomnosti, v čemž napomáhají vzory a sbírky pouze jako ideové příklady užití látkového, jest tudíž materiál sbírkový teprve v druhé řadě platným činitelem, a v první řadě jde o intenzivní působení výchovné ve smyslu zdravého obrození a tvoření řemeslného

¹¹²Konkrétně muzeum v Hradci Králové, které má čítárnu a knihovnu, vybavenou velkým počtem časopisů. Vedle toho má bohatou sbírku uměleckých děl, pořádá výstavy a stará se o kulturní program. Markalous v době napsání článku říkal, že pro královéhradecký kraj jsou primární tyto korporace tj. čítárna, muzeum a učitelé. Situace, co se podíínek týká, příznivá pro další rozvoj.

¹¹³ Bohumil Markalous. *Cíle a úkoly muzeí umělecko-průmyslových jakožto činitelů esteticko-výchovných*. In. *Osvěta lidu* 18, 1913, č. 40, 5.4., str. 5-6, č. 59-60, 24.5., str. 1-2. [Přednáška ve vzdělávacím klubu v Pardubicích 31.3. 1913].

¹¹⁴ Tamtéž, str. 2.

a průmyslového“¹¹⁵. Markalous poukazuje na výrok Hostinského výrok „dejme muzea lidu“¹¹⁶. Markalous vidí velké rozdíly mezi muzei ve městech a na venkově. Na venkově nemají tolik prostředků, a musí se omezit jen na určité obory s ohledem na lokální poměry. Muzea mají za cíl vychovávat esteticky skrze cílený a systematický program. Především u průmyslových muzeí je estetická stránka spojena s vnímáním krásného a dokonalého výrobku. Průmyslová muzea pořádají umělecké výstavy, které nejsou často konkrétně zaměřené, to znamená, že není dopředu dán jejich program. V tom vidí Markalous velkou chybu a žádá zlepšení. Dochází k prezentaci nevhodných předmětů, uvádějí obecenstvo v omyl. Markalous říká, že „muzea musí být patřičnými školami hodnotné práce vkusu, mají vést k poctivé práci. Naše muzea nesmí být k těmto požadavkům lhostejná“¹¹⁷.

Muzea musí spolupracovat se vzdělávacími ústavy a konzultovat s nimi například obsah výstav. Měla by existovat kooperativní vazba s učiteli, aby docházelo k šíření vzdělanosti pro širokou veřejnost. Bohužel současná situace je tomu často vzdálená: umělecká stránka je opomíjená. Muzea nechávají péči o estetickou výchovu studentským spolkům a osvětovým korporacím, proto je nutný dohled a kontrola nad jejich činností.¹¹⁸

3.2. Otázky estetické výchovy

Markalous se věnoval estetické výchově a jejím předpokladům. Pod názvem „Otázka estetické výchovy“ publikoval své závěry v *Pedagogických rozhledech* v roce 1923¹¹⁹.

Markalous se v úvodu zamýšlí nad otázkou, zda lze přivést mládež estetickou výchovou ve škole a estetickou lidovými výchovou k uměleckému citění, a uvažuje o metodě, jak tento cíl realizovat. Podotýká, že je opravdu „na podiv, že nebylo dost uvažováno o této důležité, ba základní otázce“¹²⁰. Tzv. umělecká výchova věřila, že jejím prostřednictvím lze dojít k cíli. Existovaly i jiné názory, které se více opíraly o praxi a zkušenosti a správně naznačovaly, že je problém mnohem složitější. V tomto ohledu Markalous zmiňuje Otakara Hostinského, na kterého programově navazuje. Například poukazuje na potřebu probouzet věcný zájem, poté estetický a nakonec umělecký. V souvislosti s přesvědčením Hostinského,

¹¹⁵ Bohumil Markalous. *Cíle a úkoly muzeí uměleckoprůmyslových jakožto činitelů estetickovýchovných*. *Osvěta lidu* 18, 1913, č. 40, 5.4., str. 5-6, č. 59-60, 24.5., str. 1-2. [Přednáška ve vzdělávacím klubu v Pardubicích 31.3. 1913] str. 1-2.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 2.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Srov. Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In: *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 128.

¹¹⁹ V roce 1922 vystoupil s přednáškou se stejným názvem „Otázka estetické výchovy“ u příležitosti sestavování uměleckého odboru Svazu osvětového.

¹²⁰ Tamtéž, str. 128.

že ukazovat umělecká díla je vhodné až „teprve v řadě druhé, jenž stanovil stupně vývojové (nejprve zájem věcný, pak estetický, potom teprve umělecký), odkazoval ke studiu dítěte (rozpravou „Dějiny umění v dětské světnici“¹²¹, z roku 1877), upozorňuje také i jinde na důležitost pozorování »umělecké« dětí a tvůrčí fantazie a máje za to, že samostatná soudnost ve věcech uměleckých je teprve konečný cíl a vlastní působení estetické výchovy je ve vývinu a tříbení vkusu“¹²². Markalous upozorňuje na Hostinského varování před příliš rozsáhlým používáním uměleckých děl.

Dále Markalous odlišuje krásno životní a umělecké. V tomto ohledu navazuje Markalous na Otakara Hostinského a Karla Chytila (1857—1934), českého historika, představitele pozitivismu, který zastává názor, že mládež je schopna chápat dílo jen z formální stránky, „pro psychologii v umění a jiné vztahy nemá ve svém stádiu vývoje naprosto porozumění a ani průpravy, to že nevystihne, často ani osoba dospělá, normálně vzdělaná“¹²³.

Markalous se zamýšlí nad rozdílem chápání díla dítětem a umělecky vzdělaným dospělým. Klade si otázku, zda je vůbec možné chápání díla dítětem nazvat „s dobrým svědomím uměleckým“¹²⁴. Markalous dodává: „Zda v nejlepším případě pouhé upoutání obrazem, písní, básní, povídkou, dramatem je právě onen složitý duševní stav, který provádí vnímání umělecké, či máme-li tu mnohostní i jakostní stupnici soudů vlastních velmi zájmových. Nemá-li estetické vcítění spíše ráz obecného jevu myslí, jak je zvláště časté v mládí nebo při prostém uspokojení myslí, kdy subjekt snadno splývá s objektem a kde velmi jsme nakloněni pokládat za estetické nebo dokonce umělecké soudy takové, jež s nimi podstatou nemají nic společného mimo objekt, k němuž se odnášejí, a podobnost výrazu“¹²⁵.

Na otázku, zda je dítě schopno vnímat umění, odpovídá pomocí výkladu zabývajícího se myslí, připojuje teorie řešící estetický postoj a estetickou hodnotu a princip hodnocení. Markalous píše, že: „Teorie o hodnotě dobře podepírá výtěžky pedopsychologické a je, pokud přihlíží k vývoji ontogenetickém, s nimi v souhlase, i když přihlédneme k staršímu systému, jak jej vybudoval Kant, zaměstnává se otázkou hodnoty života, rozeznáváje předně obor hodnocení užitkového, praktického, ekonomického, pak obory hodnot etických a naposledy

¹²¹ Otakar Hostinský. *Dějiny umění v dětské světnici*. Lumír I, 1873. č.31, str. 373—385.

¹²² Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In: *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 128.

¹²³ Karel Chytil v Anketě o umělecké výchově. In. *Anketa o umělecké výchově*, Praha 1902, za redakce V.Patočky, str.17.

¹²⁴ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 128.

¹²⁵ Tamtéž. str. 129.

estetických, kterým odpovídají pojmy příjemnosti (co se líbí smyslu, naturálnosti), dobra (co se líbí rozumu) a krásy (co se líbí bezzájmově)¹²⁶. Markalous říká, že Kantovým (1724—1804) rozdělením můžeme charakterizovat postupné kategorie vývoje duševního vývoje dítěte až do období dospělosti. Děti zpočátku hodnotí objekt egoistickým způsobem¹²⁷, který reflektuje okamžitou příjemnost objektu a to věcně a užitkově. Tento způsob hodnocení předchází ve vývoji před vývojem k altruismu „od osobního k rodinnému a lidskému, od hmotného, látkového, fyzického k duševnímu, tedy od hodnocení naturálního, smyslového zvolna k etickému a estetickému“¹²⁸.

Markalous uvádí Cohnovu teorii intenzivního a konsekutivního estetického hodnocení. Tato teorie má zajímavý pohled na duševní život dítěte. Intenzivní hodnocení směřuje k vnitřnímu významu a je samo o sobě účelem na základě instinktivního chování. Konsekutivní hodnocení směřuje k účelu, mimo věc nebo děj. Oba typy se mohou prolínat, dle situace. Vedle toho Markalous popisuje teorii Kreibiga a jeho hodnocení autopatické¹²⁹. Dětské hodnocení se vyznačuje jako hodnocení autopatické a postupně přechází do dalších typů s převahou jednoho z nich.

Markalous dále píše, že je zapotřebí zkoumat pochody dětské mysli a jejich psychologii a prozkoumat „jaký rozsah má oblast hodnot účinných až do doby puberty v poměru k hodnotám vlastním, k nimž patří ovšem i hodnoty estetické“¹³⁰. Je potřeba se zamyslet, jakým způsobem dítě vytváří hodnoty. Je nutné zkoumat vývoj dětského hodnocení globálně vzhledem ke vztahu k poznání. Z tohoto důvodu Markalous popisuje Zichův systém hodnocení¹³¹.

Otakar Zich (1879—1934) rozlišuje „hodnotu (cenu) estetické povahy relativní s platností subjektivní (krásná krajina) a hodnotu uměleckou objektivní, obecnou, která potvrzuje vztah nesmrtelných děl uměleckých, což značí, že při nich věříme v možnost hodnot vyšších, jež nejsou subjektivní a individuální, jež nejsou jen pouhými „cenami“¹³².

¹²⁶ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 129.

¹²⁷ Tamtéž, str. 129.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Hodnocení dítěte a primitivního člověka, na základě dobro x zlo, příjemno x nepříjemno ve vztahu k sobě samotným. Heteropatické hodnocení dospělých jedinců (existenčně zajištěných) je ve smyslu příjemna a nepříjemna k cizímu subjektu. Posledním typem je hodnocení ergopatické, které se vyznačuje vztahem k objektu pomocí adjektiv krásný, ošklivý ve smyslu libosti nebo nelibosti. Markalous názornost teorie myslí připojuje diagram viz příloha č.1.

¹³⁰ Tamtéž, str. 129.

¹³¹ Markalous čerpá ze Zichovy práce *Hodnocení estetické a umělecké*. Česká mysl XVI, str. 129-165.

¹³² Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 131.

Podstatným rozdílem je, že umění má primárně za účel vzbudit pocit libosti na rozdíl od jiných objektů. Je potřeba rozlišit krásno umělé a přírodní. Zich ve svém spise popisuje hodnocení, ze kterého je jasné, že hodnocení vzniká v našem vědomí, kdy jsme ve vztahu s nějakým objektem, který je buď skutečný anebo v naší fantazii. „Výsledkem hodnocení jest hodnota, kterou připisujeme jak duševnímu pochodu, při němž hodnocení vznikalo, tak předmětu, který tento pochod navodil“¹³³. Zich se dostává k zjišťování povahy hodnocení i hodnoty během estetického prožitku. Dochází k tomu, že samotný pocit libosti může dát hodnotu předmětu za podmínky, že se jedná o hodnotu subjektivní a ne o hodnotu objektivní, protože hodnota vznikající během pocitu libosti je relativní – je subjektivní a individuální. Zich hodnotu nazývá cenou – „cením si něčeho“¹³⁴.

Rozlišuje hodnocení přírodních a uměleckých děl. U hodnocení přírodního a uměleckého, dochází k relativnímu hodnocení (estetické ceně). U umění připojuje ještě další absolutní hodnocení. Umělecká díla jsou vytvořena tak, že musí nabývat objektivní hodnoty, že „v objektu samém jest tu schopnost (do něho vložená), buditi libost v nás a tím tedy uplatniti svoji hodnotu“¹³⁵, což o krajíně říci nemůžeme. Zde dochází Zich k otázce, jak je možné, že se určité umělecké dílo nebude někomu líbit. V této souvislosti od sebe rozlišujeme vyšší a nižší umění, které nelze striktně dělit, ale přesto je cítit rozdíl. U nižšího umění Zich připouští možnost, že se dané umělecké dílo nebude líbit, ale u pravých uměleckých děl je během hodnocení znát, že je nezávislé na individualitě náhodných diváků a je obecně platné. U nesmrtelných uměleckých děl je tato skutečnost nejvíce patrná. Může se sice stát, že díla nejprve bojují o své postavení, ačkoliv je jasné, že jejich hodnota byla vždy stejná. Zich cenu estetickou a cenu příjemného chápe jako cenu individuální. Dále říká, že s pocitem libosti mohou lidé hodnotit i umělecká díla, Takové hodnocení označuje za naivní. Dle jeho názoru, když lidé hodnotí umění a jak na ně citově působí „zůstávají tak na tomtéž stanovisku, jaké (vzhledem k hodnocení) zaujímají vůči kráse přírodní (a životní) [...] celkové naše stanovisko k umění však jest a musí býti jiné než k přírodě [...]. Poměr obou hodnocení pak jest takový, že hledané námi hodnocení »absolutní« jest nezávislé na vyloženém již oceňování“¹³⁶. U uměleckého hodnocení je nutné umělecká díla pochopit, teprve potom dochází k silnému prožitku díla.

¹³³ Otakar Zich. *Hodnocení estetické a umělecké*. Česká mysl XVI, str.134

¹³⁴ Tamtéž, str.134.

¹³⁵ Tamtéž, str.135.

¹³⁶ Tamtéž, str.139.

K pochopení díla mohou přispět faktory spojené s umělcovou osobností (ale není to podmínkou, protože mnoho děl je anonymních). Například při umělcově vyjádření citů, bohatosti jeho fantazie, jemnosti postřehu, nového pojetí atd.

Zich dochází k myšlence, že síla umění spočívá v pocitu neodolatelnosti, kterou pocítíme, když jsme ve styku s géniem. Píše „neznám jistějšího znaku, že máme před sebou opravdu velké dílo, než naprostou podmanivost jeho dojmu. Nemíním tím jen velký účinek citový, ten bývá po případě i pro touž osobu vnímající měnlivý. Ale síla s jakou nás takové svrchované dílo umělecké uchvátí, nejen náš cit, ale i naše představování a myšlení, a jakou sváže naše chtění jest, jakmile se jednou dostaví, tj. jakmile jsou nám umělecké kvality díla srozumitelný, pro vždy táž a jeví se jako něco nutného“¹³⁷. Zich takové vnímání umění připodobňuje k hypnóze, protože umělecké dílo si podmaňuje celé naše já a přesto na sobě nepociťujeme násilí. Působnost umění spočívá v „křížení“¹³⁸ přímé citové působnosti předmětu, působnosti tvůrce a individuality v nás. U anonymních děl vytvořených více umělci se přihlíží k celé této skupině, která poté tvoří „osobnost jedinou“¹³⁹. Zich nakonec shrnuje, že „hodnotu uměleckého díla máme hledati nikoliv v jeho estetické ceně, tj. v jeho náladové působnosti, ve schopnosti buditi estetické city, nýbrž v chápání a prožití silné umělecké osobnosti, které se jím jeví. Prostředek k tomu jest jediný: učiti se tomu na dílech, jež nám toho mohou poskytnouti, tj. na dílech velkých umělců“¹⁴⁰.

Markalous obdobně jako Otakar Zich rozlišuje mezi estetickým vnímáním, které je svou povahou relativní a subjektivní a založené na pocitu libosti, a uměleckým hodnocením. Umělecké hodnocení je absolutní, nezávislé na relativitě a je potvrzením, že existují nesmrtelná umělecká díla. Markalous se shoduje se Zichem v tom, že během nejhlubšího pochopení uměleckého díla je na něj nahlíženo vlastně v jistém smyslu mimoestetickém, protože nad spontánním zážitkem převládají hodnoty mravní, náboženské, společenské a filozofické. Markalous odkazuje na Zicha a jeho výrok, že jako mladý, když poslouchal Beethovena, měl silný citový vzruch, který se po letech už nedostavil, a přesto to nebylo na úkor hodnocení skladby.

¹³⁷ Otakar Zich. *Hodnocení estetické a umělecké*. Česká mysl XVI, str. 153.

¹³⁸ Tamtéž, str 154.

¹³⁹ Tamtéž, str 158.

¹⁴⁰ Tamtéž, str 160.

Markalous dodává, že mnoho lidí hodnotí umění jen na základě toho, jak na ně citově působí. Zkoumá systém hodnot u dítěte s ohledem na jeho věk, pubertální věk¹⁴¹ a systém hodnot dospělého nevzdělaného nebo esteticky pěstěného člověka¹⁴². Pro pochopení principu hodnot je v daném procesu nutno vzít si na pomoc disciplíny jako pedopsychologie a psychologie. Tyto v tomto případě pomocné disciplíny dávají nové možnosti poučení o duševním vývoji dítěte. V estetické výchově docenujeme rozvoj smyslových funkcí a zdokonalování percepce.

Po tomto úvodu statě týkající se teorie hodnocení a hodnot Markalous přistupuje k estetické výchově. Zamýšlí se nad otázkou: „můžeme-li u dětí i v jednoduchých zkušebních případech, a tím více v běžné praxi pochybovati o čistém, osamoceném estetickém hodnocení; jak nepochybovati tam, kde jde o estetické hodnoty označované slovem umění, umělecký“¹⁴³? Zkoumá, zda je umění a s ním spojené umělecké tvoření v životě běžným a snadno dosažitelným, je-li možné na školách vychovat děti k uměleckému chápání anebo je-li problém složitější a k uměleckému chápání lze děti „dopracovat nadáním a jednostranným, dlouho trvajícím vzděláním, pěstění a pílí“¹⁴⁴?

3.3. Cíle estetické výchovy

Nyní se vraťme k statí „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“, kde shrnuje svoji koncepci estetické výchovy. Dochází k tomu, že: „jako není estetického hodnocení bez poznání nebo jako je možno poznání vědecké hodnotit esteticky, tak obráceně mohu hodnotu estetickou zkoumat vědecky“¹⁴⁵. Markalous se zabývá Kádnerovým rámcovým programem, zákonem o vysokoškolském vzdělání učitelů národních škol. Otakar Kádner (1870—1936) požaduje, aby se budoucí učitelé vzdělávali na kurzech dějin umění, hudby, literatury a výtvarného umění, protože podle jeho názoru k celkovému estetickému vzdělání patří vzdělání jak teoretické, tak praktické¹⁴⁶. Učitelé v té době skládali zkoušky například ze znalosti výtvarného umění, lidové tvorby, nauky o krojích, historických slohů, z hudby a písemnictví. Markalous považuje některé teoretické znalosti za nadbytečné, protože pro něj je důležitější osobnost učitele a jeho pedagogický postup (podrobně rozebereme v kapitole

¹⁴¹ Oproti dětskému věku, teprve doba puberty postupně přivádí do života člověka lepší chápání a pokusům chápat umělecká díla.

¹⁴² Srov. Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 133.

¹⁴³ Tamtéž, str. 135.

¹⁴⁴ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 135.

¹⁴⁵ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 124.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 124.

věnované učiteli). Vedle tohoto závěru píše, že estetické výchově je „vytýkáno, že si nevšímá [...] pedopsychologie a [...] estetiky, ba že má k estetice přímo odpor“¹⁴⁷. Je ale nutné si uvědomit, že estetickou výchovu nelze realizovat vědecky, neboť je jí vlastní svoboda a volnost. Estetická výchova je „vytvářena podle individuality učitele jako esteticky nebo umělecky kultivovaného jedince, pak žáka, dále uměleckého díla prostředí a přece jako nelze beze všeho přecházeti výtěžky pedopsychologie, která nás poučí, v jaké míře a jakým způsobem vnímá dítě na různém stupni vývoje, tak také ne estetiky, která orientuje v povaze hodnoty estetické“¹⁴⁸.

Markalous se opírá o názor Františka Žákavce obsažený ve stati „O umělecké výchově“¹⁴⁹ a o názor Otakara Zicha zveřejněný ve stati „Estetika na školách středních“¹⁵⁰, kde Zich odůvodňuje potřebu zavést estetickou výchovu na našich středních školách. Markalous se s těmito autory shoduje v tom, že estetická výchova má doplňovat všeobecné vzdělání.

K tomu Markalous dodává, že tím není nijak míněno, že vědecké bádání neobjasní otázky umění. Estetika, jako věda, pouze doplňuje vypěstovaný vkus. Vědomosti o estetické hodnotě jsou u žáků jednou z metodických pomůcek, které vedou k estetické výchově. Naopak u učitelů jsou tyto vědomosti jednou z předních pomůcek¹⁵¹. Markalous v tomto ohledu odkazuje na práci „Ästhetik der Gegenwart“¹⁵² Ernesta Neumanna, který připomíná, že „vědecké zkoumání pojmu estetické kultury je konečný úkol estetiky“¹⁵³. Poukazuje tím na velkou oblast praktického života, kde se uplatňují estetické hodnoty. Podotýká, že vědecký výzkum je dosud nedostatečný, přestože se již shromáždilo dost materiálu.

Pokud má být estetika doceněna, stojí před úkolem prosadit výchovu, před úkolem, který povede k uznání estetiky jako vědy. Je si vědom, že je nutné prozatím „přemýšlet o ní v celku i částech, neboť v tomto hnutí je dnes zmatek pojmů a zdánlivě autoritativní tvrzení,

¹⁴⁷ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 124.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 124.

¹⁴⁹ František Žákavec. *O umělecké výchově*. Věstník českých profesorů XXV. Část ped., str. 67.

¹⁵⁰ Otakar Zich. *Estetika na školách středních*. Česká mysl XVII, str. 239-241.

¹⁵¹ Srov. tamtéž, str. 124.

¹⁵² Ernest Neumann. *Ästhetik der Gegenwart*. Leipzig, 1908, str. 135 an.

¹⁵³ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 124.

kteřá nesnesou podrobnějšího rozboru“¹⁵⁴. Při pokusech o zavedení změny je nutné si uvědomit, že škola je živý organismus, který slučuje duchovní i praktické hodnoty doby.

Dále ve své knížce *Estetická výchova na školách obchodních*, Markalous dochází k závěru, že „malé děti, chlapci a děvčata, mohou cítit esteticky, nikoliv umělecky; k tomu potřebí života, jeho bojů, zápasů, bolestí, zklamání a vítězství zkušenosti, mnohaletá práce a dřívější průpravy v rodině, k tomu zařízené škole. Tedy: práci nejvlastnější vykoná život, vůle, dispozice individua“¹⁵⁵. Z tohoto předpokladu vychází v celém svém systému estetické výchovy.

Z toho také vyplývá, že děti vnímají umění pouze z hlediska obsahové stránky díla, například obliba pohádek je založena na jejich obsahu a je jedno, zda jde o umění nebo ne. Obsahová stránka divadla, kina, knihy je u dětí (a u průměrného člověka) hlavním činitelem. Umělecké dílo se tak střetává s přirozeností a „v tomto rozporu naturálního světa dětí, průměrných dospělých a samé podstaty uměleckého díla, která je protipólem naturálnosti, tkví celý problém estetické výchovy“¹⁵⁶. Markalous podotýká, že hned vedle obsahu diváka zaujme barevnost, stylizace, pohyb, rytmika, melodie atd.¹⁵⁷. Umělecké tvoření je „neúmyslnost působení komplementárních částí, jejich usměrnění a podřízení celku“¹⁵⁸ bez prvotní potřeby, aby se dílo stalo populární. Nedochází ke střetu světa dětí s uměním, proto se Markalous domnívá, že je možné umění vyloučit z estetické výchovy u mladších dětí. U těchto dětí se umění dostává do problémů pochopení. Markalous tím nemyslí, jak sám píše, vyloučit umělecká díla z oblasti estetické výchovy. Domnívá se, že nejvíc bude dítě vychovávat právě prostředím. K umění je třeba dojít postupně skrz nižší typy výchovy.

Obdobně jako ve stati „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“ Markalous v publikaci *Estetická výchova na školách obchodních* píše o nutnosti mít kolem sebe kultivované prostředí a dítě v něm vychovávat, učit ho upravenosti a čistotě s možností přístupu k přiměřeným uměleckým dílům úrovní a věku dítěte.

Ve stati „Otázka estetické výchovy“ se Markalous zabývá přínosnými teoriemi estetické výchovy zahraničních a českých autorů. Jedním z významných autorů je Miroslav

¹⁵⁴ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 125.

¹⁵⁵ Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních*. *Roční zpráva obchodní školy grémia*, J. Schreiber, Kolín 1909, str. 4.

¹⁵⁶ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 138.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, str. 138.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 139.

Tyrš (1832—1884). Markalous vychází z jeho publikace „O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké“¹⁵⁹. Markalous si Miroslava Tyrše velice cení pro jeho vědomosti a pro názor, že tzv. „kulturu plemene“¹⁶⁰ je možné vypěstovat „jedině cílevědomou prací několika generací“¹⁶¹. Přes budování estetiky vlastního těla je vhodné a přínosné vybudovat kulturu osobnosti. Markalous podotýká: „není a nemůže být úkolem estetické výchovy vypěstit » pochopení děl uměleckých«, nýbrž všeobecně řečeno: „buditi dobrý vkus vývojovým postupem od estetických hodnot přírody k hodnotám vlastního těla, jeho výrazovosti, jeho společenskému uplatňování pak k jeho prostředí, v němž žije, pracuje (byt, škola, ulice), konečně jako poslední: dobrý vkus hudební, literární, výtvarnický“¹⁶².

V přednášce „Otázka estetické výchovy“ uvažuje o estetické výchově společně s výchovou etickou jako o hlavních složkách, na jejichž základě je možné se stát vyrovnanou osobností a uspořádat si citový život. Od nepaměti byly totiž pravda, dobro a krása výchovnými prostředky. Markalous popisuje vývoj těchto veličin. Podle jeho názoru, byly tyto tři výchovatské veličiny v harmonii. Obrat ve vývoji nastal až s vědeckým pokrokem a novým přístupem ke světu. Estetická výchova se stala nezbytným hnutím proti přílišnému mechanismu a jednostrannému intelektualismu. Markalous říká, že je nutné obnovit citové a duševní nazírání, která jsou v útlaku. Akademickým a vědeckým způsobem nelze nazírat esteticky. Deskriptivní metody nejsou v souladu s lidskou potřebou citového vyžití, potřebami zažít uvolnění a nejen se učit a přemýšlet. Je nutné se navrátit k přírodě. Tyto problémy ovšem zavdaly příčinu k bezradnosti vychovatelů, na kterých bylo, aby zajistili nápravu. Školský systém se ocitl v situaci, kdy se mísí principy středověku i novověku. Situace je problematická, protože stará tradice nábožensko-esteticky-etická byla překonána a nová tradice nebyla vytvořena. Markalous si je vědom potřeby být v rovnováze s technickými a vědeckými vymoženostmi a poznatky, stejně jako být v rovnováze s citovými hodnotami.

Výchova estetická musí nutně vést k tomu, aby její příjemce byl aktivním, protože percepci nelze redukovat na pouhé receptivní, pasivní přijímání. Je nutné, aby: „se rodily síly vlastní, tvořivé, v životě individuálním, vnitřním i praktickém. Výchova umělce a výchova přátel umění jdou stejnou cestou iniciativní práce tvůrčí. Vědomé tvůrčí práce, neboť jen kritické vědomí doplňuje osobnost“¹⁶³. Člověk s vypěstovaným vkusem si vědomě bude

¹⁵⁹ Miroslav Tyrš. *O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké*. Praha, 1873, str. 11.

¹⁶⁰ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 139

¹⁶¹ Tamtéž, str. 140.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.157.

rozšiřovat poznatky a ze všech představ, názorů a zkušeností si bude vytvářet nové životní hodnoty. Estetická výchova tedy vede k rozvoji vkusu a k následnému šíření umělecké kultury.

Úkoly a cíle estetické výchovy jsou podle Markalouse v každé době jiné. Starší pojetí se dívá na estetickou výchovu jako na ušlechtilou zábavu, tzn. odpočínutí si od práce, orientuje se na výchovu lidí, kteří umělecky cítí. Novější koncepce se dostává k otázce vkusu.

Dostáváme se k cíli estetické výchovy, který Markalous stanovuje jako „nejvyšší zdokonalení smyslů, proniknutí celé bytosti člověka hlubokými zásadami umění, život celý, myšlenka, čin, aby se rodil z jednoho pramene krásy filosofické hloubky ducha“¹⁶⁴.

3.4. Vкус jako výsledný úkol estetické výchovy

V kapitole věnované cíli estetické výchovy, jsme došli k závěru, že cílem estetické výchovy je vkus, ne celkové pochopení uměleckých děl, ale že „estetická výchova je hlavně výchovou vkusu pro praktický život a jde nyní o to ujasnit si, co je tím míněno, a jaký je rozdíl mezi vkusem a uměním“¹⁶⁵.

Markalous rozlišuje předměty na tři oblasti, ke kterým vztahujeme estetické hodnocení. Jedná se o oblasti předmětů přirozených, vkusných a uměleckých, které pokrývají estetické hodnocení a estetické hodnoty. Hodnocení je tedy vkusové, estetické a výhradně (či absolutně) estetické. Markalous od sebe odděluje estetické hodnocení objektů přírodních, vkusových a ryze uměleckých, tzn. artefaktů.

Markalous poukazuje na zneužívání pojmu umění, když hovoříme o umění kulinářském, zahradnickém, kabaretním. Skutečné umění¹⁶⁶ stojí povahou mimo praktický život „umělecké dílo je pregnantním výrazem duchovně pojaté přírody a osobitě zhodnoceného života“¹⁶⁷. Umění je oproti běžné přirozenosti umělé, zvláštní a nepřirozené. Umění má zcela individuální postavení. Za umělecké považujeme artefakty bez praktického účelu, dále objekty, které se vyznačují specifickými prvky, jako je neobvyklá forma, materiál,

¹⁶⁴ Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních. Roční zpráva obchodní školy grémia*, J. Schreiber, Kolín 1909, str. 3

¹⁶⁵ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str.146.

¹⁶⁶ Markalous pod pojem umění ve stati „Otázka estetické výchovy“ poukazuje na zneužívání pojmu umění, kdy hovoříme o umění kulinářském, zahradnickém, kabaretním apod.

¹⁶⁷ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.158.

pracné a složité vypracování¹⁶⁸. Umění je u Markalouse něco, co se „neslučuje s naturálním životním prouděním, běžnou potřebou“¹⁶⁹.

Svůj postoj k umění¹⁷⁰ zachycuje v knížce *Co je umění*¹⁷¹, kde shrnuje svůj pohled na umění. V jednotlivých kapitolách podává stručný a jasný výklad věnovaný jednotlivým tématům. Markalous uvádí, že umění „nemá přímých spojitostí s přírodou“, že si z „přírody pouze vypůjčuje“¹⁷² a tento argument doplňuje výrokem, že „i umění je tiché, mlčenlivé prožívání nezbadatelných hloubek lidské niternosti“¹⁷³. Markalous od sebe umění a běžný, praktický život odděluje. Právě proto u něj dochází ke kritice tzv. „Hnutí umělecké výchovy“ před první světovou válkou. Z důvodu, že se podle Markalouse umělecké dílo neslučuje s běžnou potřebou, nelze slučovat tzv. „uměleckou kulturu“ s běžnou skutečností. K ocenění uměleckého díla je zapotřebí vypěstovávaného vkusu a mít průpravu estetické výchovy, skrz výše uvedené jednotlivé stupně (viz tabulka str. 25) neboť: „umělecké dílo nemůže mít smyslu pro toho, kdo nemá v sobě silnou životnost, vycvičené smysly, zásoby vjemů a zkušeností praktických, schopnost samostatné tvůrčí činnosti“¹⁷⁴.

Umělecké dílo se vyznačuje umělostí, jako objekt je jen dílem člověka. V tomto ohledu se bude lišit naše slovní hodnocení u předmětů běžné potřeby a u předmětů umělecko-průmyslových a uměleckých.

V Markalousově estetickém pojetí je především zdůrazněna role smyslů, které propojují člověka s jeho okolím. Váže se na ně naše citlivost k vnímání. Ta produševňuje vjemy a mění je v osobní pravdu. Pro Markalouse je velice důležitým faktorem čas. Čas je důležitý ke sžití se s dílem, k jeho pochopení a možnosti poznat jeho hodnotu. Hodnota je podle Markalouse proměnlivá, závislá na nás, na člověku. Mění se s ohledem na duševní záliby a změny v životě. Hodnotu dělí na vkusovou tj. estetickou, spjatou s věcmi k praktické potřebě a na hodnotu uměleckou, která je zastoupena uměleckým dílem¹⁷⁵ a svou povahou je ryze duchovní.

¹⁶⁸ Srov. Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.158.

¹⁶⁹ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str. 148.

¹⁷⁰ Vedle zamyšlení se nad povahou umění řeší také povahu estetických kategorií. O kráse říká, že není jediným smyslem umění. To dokládá na historickém vývoji a nahlížení na krásu.

¹⁷¹ Bohumil Markalous. *Co je umění*. Praha 1938.

¹⁷² Tamtéž, str. 19.

¹⁷³ Tamtéž, str. 5.

¹⁷⁴ Bohumil Markalous, *Otázka estetické výchovy*, Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str. 158.

¹⁷⁵ V otázce uměleckých děl řeší problém, zda do umění zařadit všechna díla vytvořená umělecky a nebo jen ta, která jsou uznána jako umělecká.

Markalous zdůrazňuje, že neexistuje strmá hranice mezi vkusem a uměním. Umění ovšem stojí mimo praktický život a nevztahuje se k lidským potřebám hmotného charakteru. Podle Markalouse existují umělci a znalci umění, kteří vkus postrádají, stejně jako lidé, kteří vkus mají, ale nejsou umělci. Markalousův postoj k umění je takový, že estetika by měla směřovat od normálního života k umění.

U předmětu, který byl uměle vytvořen člověkem, můžeme konstatovat, že je vkusný nebo nevkusný. Naproti tomu, když hodnotíme přírodní objekt, je tento pojem vnímán jako nevhodný. Markalous konstatuje, že pod pojem vkusný můžeme zahrnout pouze výrobky umělecko-průmyslové nebo předměty každodenní potřeby. Tyto předměty nejsou uměleckými díly, je v nich uplatněno určité umělecké ztvárnění, ale přednost má účel. Sem patří umělecky zpracované předměty, které slouží například k vybavení bytu (zrcadla, lustry, nádobí, nábytek apod.). Důraz je kladen na vkusný design. Tyto předměty sice slouží k denní potřebě, ačkoliv Markalous podotýká, že někdy jen svátečně, ale ani tak nejsou vyloučeny z praktického života.

Termínu vkusný lze užívat, pokud je předmět „vytvořen tak, že jest správně zacházeno s látkou, je-li tvarem účelný, je-li vytvořen tak, je-li tu souměrnost, hospodárnost s ozdobami, vyrovnavání přílišnosti, zbytečných okras rušících rovnováhu, [...] překážejících účelu, je-li tu jednoduchost, prostota, klid sjednocených tvarů, nenucenost, sladčnost, symetrie, barevná vyváženost, pečlivost, solidnost práce.[...] Můžeme se dobře poučiti, jak se i v běžném životě rozeznává vkus a umění“¹⁷⁶.

Pokud pojem vkusný používáme u umělecko-průmyslových předmětů, tak je situace odlišná. Markalous k tomu píše: „Pro předměty umělecko-průmyslové užíváme výrazu „vkusný“ v jistém rozsahu; vyznačujeme tím sice zvláštní hodnotu věcí, ale nepovyšujeme je tím, naopak, pokud se vydávají za výrobek zvláštní péče a původního provedení, tak je spíše snižujeme. [...] Pravím-li „To je krásný“ nebo dokonce „ překrásný nábytek“, vyslovuji souhlas, bez výhrady, klad, plné uspokojení a nejvyšší libost z estetických hodnot, které vyvyšují nad průměr, jichž si zvlášť, mimořádně cením“¹⁷⁷. Tyto předměty nejsou ve stejné kategorii jako předměty běžné denní potřeby. Pokud ovšem řeknu: „To je vkusný nábytek“¹⁷⁸,

¹⁷⁶ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 146.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 146-147.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 147.

tak „vyslovuji sice souhlas, klad, uspokojení, ale naznačuji zároveň, že neshledávám zvláštních, původních estetických hodnot“¹⁷⁹.

Markalous pro pojmy, kterými prakticky a běžně hodnotíme předmět, sestavuje stupnici: „šeredný, ošklivý, nevkusný, nepěkný, málo vkusný, vkusný, velmi vkusný, pěkný, velmi pěkný, krásný, velmi krásný, překrásný“¹⁸⁰.

V novinovém článku „Slovo o vkusu“¹⁸¹ Markalous určuje předpoklady, jak vytvářet vkusné bydlení. Kritizuje nevkus 70.—80. let 19. století, proti kterému staví současnost pod heslem „účelnost, jednoduchost a poctivost“¹⁸². Všechny titěrné ozdůbky, napodobeniny, cimbuří apod. považuje za směšné; stejně jako malbu s pestrobarevnými motivy. Lépe je malovat jednobarevně a zachovávat bílý strop. Nábytek má být praktický a řádně provedený s důrazem na poctivost materiálu a bez zbytečných ozdob. Všechny titěrné zbytečnosti se hodí jedině na chytání prachu. Markalous dává doporučení, jak zachovávat dobrý vkus, například: nekupovat originály od pokoutných malířů, nezahrnovat byty velkými rámy, těžkými záclonami, dečkami.

Vkusně zařízený dům je nutné doplňovat o zeleň jako je park, zahrada a pečovat o ně. Doporučuje pěstovat květiny a celé shrnuje jako: „slunce, vzduch, čistota, sladěné barvy, prostota, poctivost a pohodlí necht' jsou ve Vašem bytě domovem, [...] byt mluví za Vás [...] zračí se v něm Vaše vzdělanost, kultura srdce i rozumu“¹⁸³. Markalous v závěru doporučuje věnovat čas čtením rubrik, které se věnují rozvíjení vkusu.

¹⁷⁹ Bohumil Markalous. *Otázky estetické výchovy*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 146.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 147.

¹⁸¹ Bohumil Markalous. *Slovo o vkusu*. In. *Směr* 4, 1913, 4. 17, str. 4.

¹⁸² Tamtéž, str. 4.

¹⁸³ Tamtéž.

4. Školství

4.1. Stav škol

V raných pracích Markalouse od roku 1909 se objevuje kritika školského systému a s tím nutně spojená nutnost reformy. Jedná se o práce: „Estetická výchova na školách obchodních“, (1909) „Školství národní a jeho přerod“ (1910), „Nová výchova“ (1913) a později v článcích z roku 1919 „Práce jako činitel výchovný a vzdělávací“ a „Výchova vkusu“.

Školský systém je v daných podmínkách neudržitelný a jeho stav je kritický. Systém je konzervativní a je zcela proti povaze školy, která je živým útvar¹⁸⁴. Je potřeba zavést nový systém výchovy, protože současný systém nevychovává, nýbrž pouze vyučuje, potřebujeme dokonalejší a zdravější školskou soustavu. Je potřeba pevně organizovaného školství¹⁸⁵. O školství se nutně musí zajímat veřejnost, která v současné době na stav škol lhostejně přihlíží. Stará metoda Herbarta a jeho pokračovatelů¹⁸⁶ je stále silně zastoupena v našem školství. Její tradice v současném systému je znatelná i přes všechnu snahu o pokrok. Školy stále nedávají dostatek svobody, samostatnosti a prostoru jak pro žáky, tak pro učitele. Jedinou výhodu zkosnatělého systému Markalous shledává v tom, že chrání školy před nevhodnými novými nápady, ale a tak však se nedaří proniknout do systému ani těm metodám, které by byly podnětné a přínosné. Děti se učí z přinucení. Učitelé si stěžují na nesvobodu, musí učit podle pravidel, které jsou v rozporu s jejich názory. Je potřeba zavést moderní přístup s ohledem na tradici Komenského. My potřebujeme a „chceme volné pole přirozenosti, sklonu k individualitám; není duše bez svobody těla bez pohybu, vzduchu, radosti. Chceme přiblížit školu životu“¹⁸⁷.

V současné době bylo uveřejněno mnoho článků jak reformovat školství, reformátoři se inspirují v zahraničí, ale tyto návrhy nebývají často přijímány a často nejsou vhodné pro české školství. Markalous uvádí, že my se můžeme sice nechat inspirovat, ale je nutné situaci přizpůsobit českým podmínkám, je nutné přihlížet k našim kulturním a národním tradicím.

¹⁸⁴ Srov. Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.159.

¹⁸⁵ Bohumil Markalous. *Nová výchova*. In. *Lidové noviny* 27, 1919, č. 72, 13.3., 1913 str. 1.

¹⁸⁶ Ziller, Stoy, Rein.

¹⁸⁷ Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* č. 46, ročník XXVII. str. 3.

Pro výchovu a sebevýchovu je tedy třeba čerpat z domácích tradic a sebevědomě pociťovat „lásku k rodné hroudě“¹⁸⁸.

Školy se sice přizpůsobily¹⁸⁹ modernějšímu přístupu k životu a jejich situace se pomalu začíná pomalu zlepšovat a „novodobé požadavky nejsou v nich dosud provedeny do všech důsledků“¹⁹⁰. Škola musí pohotově reagovat na změny a sledovat kulturní a společenský vývoj, aby byla schopná vychovávat lidi, kteří budou při vstupu do života řešit všechny různé otázky, pracovní záležitosti, orientovat se prakticky, řešit pohotově obtížné situace. K tomu je zapotřebí vybudovat nové základy rodinné i školské výchovy. V současné době je situace nevyhovující a nikdo není spokojen s dosavadními metodami škol. Je třeba usilovat o „nový ideál školy“¹⁹¹, aby škola působila na celý vývoj dítěte a jeho budoucí život. Jejím cílem nemá být učení pro učení, ale budoucí život dítěte.

Hlavním myšlenkou je, aby škola byla skutečným výchovným činitelem. Praktické osvojení znalostí je primárním předpokladem aktivního zapojení dítěte do výuky, proto je vhodné občas nesdělovat dětem předem informace, ale zapojit do vyučování pokusy a nechat děti, aby si udělaly závěry. Pokud může dítě samo objevovat vědomosti, které takto získá, budou trvalého rázu. Bohužel školy nemají podmínky pro experimenty. Dětem se dostává hodně teoretických informací, ale učitelé je nevedou k tomu, aby je uměly prakticky využívat. Děti tak nejsou vedeny k samostatnému myšlení. Školy nedosahují u žáka dostatečné intelektuální výchovy, přestože mu věnují hodně času.

V mnohých školách se učí se všemu nazpaměť, bez vlastního přemýšlení. Markalous píše, že „jsme si ve školách zvykli užívat knih a řeči, za to však nepovšimnuty zůstávají praktické práce všeho druhu. Mozek lidský nevyvinul se četbou, nýbrž činností, prací“¹⁹². Z těchto důvodů je třeba do výuky zahrnout i ruční práce.

V řadě případů jsou školy bez finančních prostředků, Markalous se domnívá, že proto školy nemohou vychovávat „umělecky cítící lidi“¹⁹³. Věnují se pouze nejnutnější výuce. Celý systém školského vzdělávání je špatný, dochází k pouhému drilování poznatků, škola chce

¹⁸⁸ Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* č. 46, ročník XXVII. str. 2.

¹⁸⁹ Tato situace je psána Markalousem v roce 1919, zlepšení ve školách pomalu nastává, Markalous sice i nadále kritizuje stav na školách, ale situace je o něco lepší než v prvních Markalousových statích kolem r. 1909-13.

¹⁹⁰ Bohumil Markalous. *Práce jako činitel výchovný a vzdělávací*. In. *Lidové noviny* 27, 1919, č. 184, 5.7., str. 3-4.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Srov. Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních. Roční zpráva obchodní školy grémia*, J. Schreiber, Kolín 1909, str. 4.

pouze učit a nikoliv vychovávat. Markalous si výchovy cení více než nabytí velkého množství informací. Kritizuje školy, že odtrhují děti od praktického života, přestože: „voláme, aby byla škola v jistém smyslu pokračováním výchovy rodinné, aby se přimykala k praktickému životu, a současněji si přejeme, aby podávala výtěžky věd, pěstila vůli mravoukou, náboženstvím a vzdělávala esteticky cit, čili pomáhala vývoji vkusu“¹⁹⁴. Škola je tak prozatím těmto cílům vzdálená.

Markalous si přál s ohledem na rozvoj estetické výchovy, aby škola učila abecedě umění, cvičila smysly, uhlazovala chování a společenské zvyky, dala žákům jistou zásobu vědění, zručnosti, bystřila rozum, chápání, úsudek a kultivovala cit¹⁹⁵. Všechny tyto cíle povedou k ideální cestě, kterou by se měla škola vydat. Markalous konstatuje, že i kdyby škola přistupovala k samotné výchově, tak zde bude problém, že: „přijetí zřetele estetického v celém školství znamená důrazné a pronikavé, takřka revoluční působení; je potřebí tolik faktorů spolupůsobících, tolik složek a drobných působení, že není možno, abychom jen tak beze všeho, bez uvážení ohromné obsáhlosti a důsledků vrhli krásné ty ideje do bláta dnešní skutečnosti“¹⁹⁶.

Markalous popisuje důvody, proč je celá situace nevyhovující a staví se k ní skepticky. Jednak školy nemají finance, jsou umístěny v nevyhovujících budovách, nemají vhodné zařízení, kabinety jsou špatně vybaveny a samotné prostředí není často vhodné ani z hlediska hygienického, natož estetického. Dalším problémem je, že učitelé nejsou dostatečně vzděláni, nemají slušné platové ohodnocení a dostatek volnosti k projevu. Učitelé nemají pro děti vhodné pomůcky, učebnice. Školy navštěvuje velké množství dětí ze sociálně slabých rodin s nevzdělanými rodiči. Děti žijí ve špatných hygienických podmínkách bez lékařské péče, jsou často hladové. Život dětí je plný násilí, utrpení, vyskytují se v něm sebevraždy, objevuje se prostituce, pití alkoholu. K celkové situaci se dle Markalouse přispívá špatný hospodářský vývoj, na základě něhož se objevuje nepřátelský postoj ke školám. Pak se estetická výchova v takových podmínkách stává luxusem.

Společnost si podle názoru Markalouse tento stav uvědomuje, a to podle jeho názoru umožňuje změnu. Je důležité postarat se o to, aby se zlepšily sociální podmínky dětí a zlepšil

¹⁹⁴ Srov. Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 118.

¹⁹⁵ Srov. Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních*. Roční zpráva obchodní školy grémia, J. Schreiber, Kolín 1909, str. 4.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 4.

se přístup vůči dětem, protože dítě je dosud ve škole pouze pasivním příjemcem, které často nemá nárok na vlastní úsudek. Mnoho dětí pod nátlakem ve škole zažívá strach.

Markalous jmenuje tyto nedostatky a navrhuje řešení ke zlepšení situace na našich školách. K řešení situace patří zavedení spolků, tělocviku, školních lékařů, upravit budovy popř. navrhnout nové architektonicky vyhovující budovy škol vybavené hernami a hřišti. Budovy musí být plné slunce, světla, vzduchu s vhodnými hygienickými podmínkami. Markalous také doporučuje ozdobit okna květinami, pověsit na stěny reprodukce známých obrazů.

V této souvislosti se zmiňme o článku „Obrazy pro školy“, kde doporučuje české obrazy k výuce přírodopisu, dějepisu, zeměpisu¹⁹⁷. Potřebná je vždy spolupráce učitele a umělce, která vyžaduje dostatek taktu a vůle z obou stran, protože obrázky musí sloužit k didaktickému účelu, musí být nakresleny realisticky a umělecká stránka musí didaktické stránce ustoupit. Dále je možné používat umělecké obrazy od známých malířů, pokud se k didaktickému účelu hodí¹⁹⁸.

Vedle obrazů je třeba věnovat pozornost malbě stěn učeben, Markalous doporučuje je vymalovat příjemnými barvami s bílým stropem a s úzkou dekorativní linkou. Nábytek doporučuje dřevěný a nenabarvený.

Vedle těchto požadavků na prostředí školy, je nutné děti vést k čistotě oděvu, k tělesné hygieně a ke smyslu pro pořádek. Markalous dodává, že: „sama upravenost zevnějšku má vliv na chování žáků: cítí se lepšími“¹⁹⁹. Žáci mají být dochvilní a chovat se slušně.

Vedle toho je nutné zlepšit a rozšířit slovní zásobu dětí, aby byly schopny lépe a výstižněji popisovat věci. Důležité je vést žáky k tomu, aby sledovali dění ve městě a ve světě, aby četli noviny a časopisy. Bude se tak lépe rozvíjet jejich postoj ke světu.

Všichni dospělí lidé by se měli po celý život vzdělávat. Platí to především pro učitele, jejichž úspěšné působení na mladou generaci je nemyslitelné bez sledování veřejného života a účasti na něm.

¹⁹⁷ Zejména zdařilé obrázky zvířat od F. X. Procházky a prof. Jiřího Jandy, obrazy s dějepisným tématem prof. Oldřicha Ciholky.

¹⁹⁸ Markalous uvádí například obraz bělouše od Jana van Eycka a Dürerovy naturalistické obrazy zvířat a trav.

¹⁹⁹ Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* 27, 1910, č. 51, 17.12., str. 3-4; č. 52, 24.12., str. 3.

Estetickou výchovu v této době především rozšiřovali učitelé obecných škol. Ale způsob, jakým to realizovali, nebyl příliš šťastný. Jako jeden ze špatně zvolených případů výuky, jmenuje Markalous způsob, kdy výuka začíná od výtvarného umění, které je podle něho nejnáročnější na pochopení. Náplň výuky estetické výchovy by měla postupovat od poezie, básnictví, přes zpěv a hudbu k výtvarnému umění.

Markalous jmenovitě kritizuje předměty: kreslení, zeměpis, dějepis, přírodopis a literaturu. Poslední tři jmenované jsou podle jeho názoru „okleštěné“²⁰⁰. Výuka je často redukována pouze na určité oblasti, které jsou blízké vyučujícímu. Vedle toho v Čechách se žáci neseznamují se zahraničními pracemi, které pro ně mohou být velice přínosnými²⁰¹. Podává výklad, jak by se dějepis měl vyučovat ve smyslu kulturním. Markalous rovněž odsuzuje kreslení podle šablon a starých metod. Také náboženství je podle něj mechanické dření, „trpí“ tělocvik, zpěv²⁰² atd. Tyto všechny problémy vedly Markalouse k napsání, jak sám označuje, bolestné pravdy: „jsme dosud přece jen v národním školství úžasně pozadu, že nám školství, tak jak je, nevyhovuje, že velká část učitelstva namnoze nemá ani potuchy, co se dnes děje na všech stranách, a že po všem tom zbývá poznání neudržitelnosti nynějšího systému a tak, jak se učí, že daleko neodpovídá životu, jeho praktické potřebě, skutečné výzbroji elementární“²⁰³.

Markalous dále porovnává situaci v Čechách se situací v Německu, kde považuje stav estetické výchovy za více vyhovující. K lepšímu stavu v Německu přispěl Alfred Lichtwark. Markalous věnuje Lichtwarkovi pozornost ve stati „Alfred Lichtwark“²⁰⁴. Váží si jeho přínosu a rád by některé jeho metody realizovat i u nás. Alfred Lichtwark se věnoval estetické výchově po celý život, byl hlavním propagátorem a reformátorem v Německu a podařilo se mu vybudovat v Hamburku centrum praktické estetické výchovy. Markalous si mimochodem postěžoval, že my na našeho českého Lichtwarka teprve čekáme. Markalous za něj byl často považován svými současníky a následovníky. U Lichtwarka vyzdvihoval, jak činnost teoretickou, tak praktickou. Lichtwark se snažil se přiblížit umělecké dílo lidu, k tomu mu napomohla skutečnost, že se mu okolo sebe podařilo soustředit dostatečný počet odborníků,

²⁰⁰ Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* 27, 1910, č. 51, 17.12., str. 3-4; č. 52, 24.12., str. 3.

²⁰¹ Jako Markalous uvádí Fingerovu práci *Anweisungen zum Unterricht in der Heimatkunde*, 7. vydání, Berlín, Weidmann).

²⁰² Srov. Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* 27, 1910, č. 51, 17.12., str. 3-4; č. 52, 24.12., str. 3.

²⁰³ Tamtéž, str. 3.

²⁰⁴ Bohumil Markalous. *Alfred Lichtwark*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 17-28.

kteří by mu mohli být nápomocni. Jednalo se o učitele, řečníky, umělecké kritiky, lidové spisovatele, hudebníky, malíře a sochaře²⁰⁵.

Markalous se ve spisu *Estetická výchova na školách obchodních* dotýká jednotlivých předmětů vyučovaných na školách. Jeho představa o výuce je taková, že čeština se bude řídit novými metodami, žáci se budou učit recitovat, budou vedeni k zakládání vlastních knihovniček, budou si pořizovat výpisky z přečtených titulů. Škola bude mít v knihovně k dispozici dostatečné množství publikací²⁰⁶.

Markalous v době svého působení na obchodní škole v Kolíně udělal vlastní průzkum, o jaké umělecké druhy se studenti zajímají. Došel k závěru, že velmi oblíbená je četba, studenti sice nemají na knihy finanční prostředky, ale využívají v hojné míře knihovny. Podle ankety je nejvíce oblíbeným autorem Alois Jirásek, dále Svatopluk Čech, Václav Beneš Třebízský a Jaroslav Vrchlický. V oblibě je také četba novin, a to více u hochů, než u dívek. Mezi studenty je mnoho zájemců o hudbu, převládá více posluchačů než přímo aktivně hrajících žáků. Také je u žáků v oblibě opera (nejvíce Prodaná nevěsta od Bedřicha Smetany, protože je blízká operetě), naproti tomu znalost činohry u žáků je špatná. Z písniček je nejvíce rozšířen repertoár lidovek, zatímco umělé písně jsou méně známé.

4.2. Osobnost učitele

Často se setkáváme s tím, že učitelé vychovávají rozumářsky a obecně není rozvinuta u našich učitelů tzv. „kultura srdce“²⁰⁷, ze které se odvíjí pedagogický význam učitelů. Markalous píše, že tento význam: „nektví v sebe větší zásobě vědomostí, získaných třeba na několika universitách, či mnohaletých úmorným studiem konaným stranou od života, nikoliv ve schématech, umělých, sebe duchaplněji konstruovaných pomůckách a metodách,

²⁰⁵ Bohumil Markalous. *Školství národní a jeho přerod*. In. *Ratibor* 27, 1910, č. 51, 17.12., str. 3-4; č. 52, 24.12., str. 3.

²⁰⁶ V příspěvku Karla Michla „Profesor Bohumil Markalous-estetik a spisovatel Jaromír John“ Michl pojednává o jejich diskuzích a také o jejich vzájemné korespondenci. Jedním z témat byla literatura pro děti. Michl z Markalousových hlavních myšlenek vytvořil desatero zásad, jak psát pro děti. 1. Piš mnoho, ale vydávej jen to nejlepší, 2. Piš pro děti tak, aby si to přečetli rádi i dospělí. 3. Uč se, ale nanepodobuj, 4. Nedej jen na úspěch u dětí. Těm se líbí i poštovní knížka, 5. Nepropadni sebeuspokojení, 6. Zbav se kantorského mentorování, 7. Hodnotu tvé práce proveď čas, nikoli školní čítanka, 8. Nepleť si módu s moderností, Piš o tom, co dokonale znáš, ale ne o všem, 10. Kritik má právo, aby tě odsoudil, ale ty máš právo, abys ho neposlechl. (citované dílo. str. 64.)

²⁰⁷ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 115.

nýbrž na jistém, těžko definovatelném souhrnu fyzických a psychických vlastností, sil a dovedností, zjevů a užití výrazových prostředků²⁰⁸.

Markalous říká, že společnost a vzdělání zachvátil rozum. Lidé by si přáli návody a technické recepty k řešení problémů ve svých životech. Technická stránka vynálezů a matematické výpočty jistě uvádí v úžas, ale co jiné oblasti lidského života? Je nutné se vrátet k přírodním silám, moudrosti a očistit se jimi. Problémem škol je, že se zaměřily a omezily na výuku a nikoliv na výchovu. Tento směr udávají právě učitelé, přestože ví a ignorují, že pedagogická praxe do sebe zahrnuje dvě kategorie: jsou jimi výchova a vzdělání. Jejich rozdíl je nutné reflektovat a respektovat při realizaci estetické výchovy. Během vzdělávání si žák primárně osvojuje nové poznatky a mnohé z nich vůbec v životě nevyužije. Výchova vedle toho spočívá a na formování osobnosti, zájmů a tvoření hodnot.

Markalous se zamýšlí nad otázkou, jak mají učitelé vychovávat děti, které jsou tvárné, když ve školách panuje z učitelů strach. Markalous učitele nazývá pedanty a suchary. Dále se zamýšlí, jak se pak má rozvíjet estetická, umělecká a citová stránka žactva. Učitelé by ocenili sepsaný návod, jak vyučovat estetickou výchovu, ale problém je v tom, že takový návod je obtížné koncipovat. Sice se objevují publikace a literatura o této problematice, ale Markalous ji označuje za nesoustavné²⁰⁹ a dodává, že „nemáme dílo, které by kriticky celou otázku osvětlilo a postavilo na bezpečný základ“²¹⁰. V této souvislosti Markalous zdůrazňuje, že estetická výchova je výchovou celého člověka a prostupuje celou jeho bytost. Může nastoupit až po splnění uspokojení základních a nejnutnějších potřeb člověka, poté takto vychovávaný člověk může přijímat uměleckou kulturu a krásu v součinnosti ostatních výchovných činitelů: „je výchovou individuální v nejpřísnějším slova smyslu a možná jen zase celou uměleckou a kulturní individualitou učitele“²¹¹. Z toho je patrné, že ucelenou příručku a návod, jak koncipovat estetickou výchovu, nelze napsat a stanovit metodiku, ze které by měli učitelé vycházet. Uměleckou kulturu má mít učitel sám v sobě a na základě toho by měl najít vlastní metodu, jak vyučovat. Markalous varuje, že v daném vývoji osobnosti učitele a celkového stavu škol to nelze uspěchat. Metoda výuky učitele je jeho primární dovedností, která se bude odrážet ve výuce a výuka bude úspěšná podle toho bude úspěšná.

²⁰⁸ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Lumír* 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str. 159.

²⁰⁹ Srov. Bohumil Markalous. *Estetická výchova na školách obchodních*. In. *Roční zpráva obchodní školy grémia*, J. Schreiber, Kolín 1909, str.7.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž.

Markalous se zabývá tzv. „atmosférou učitelství“²¹², zdůrazňuje, že je těžké dobře působit na dospělé, natož na děti, najít si k nim vhodnou cestu a vyznat se v jejich myšlenkových pochodech. Píše, že je k tomu nutné mít dost zkušeností a ostrovtipu. Vnímání učitele žáky se neomezuje, tedy žáci nevnímají u učitele jen smysl jeho slov, ale na celé jeho vystupování, navíc si musí učitel všimnout posluchačů a reagovat na jejich podněty. Výrazovost učitele (její obsah i formu) Markalous přirovnává k herectví a navrhuje pro ně termín „pedagogická výrazovost“²¹³ nebo „produktivita výchovatelství“²¹⁴. Z toho hlediska je učitel lidmi vnímán komplexně, a tedy je potřeba, aby se učitelé o sebe starali a nezanedbávali ani svůj zevnějšek, jak je to běžné.

Markalous se dále věnuje otázce oddělení vědy a umění. Na základě povah činností, vědě přisuzuje vědecký charakter a umění charakter duchovní. Primární rozdíl je v povaze vědy a umění. „Věda na sebe nabaluje pořád nové poznatky, a tím se rozvíjí její vývoj kupředu, cílem je nové poznání, technické zdokonalení na logických principech získaných rozumem“²¹⁵. Věda postupuje v rámci pokusů, jejichž autor nemusí být vůbec obecně známý. Zatímco umělec je vždy jmenován společně se svým dílem, které je dokončené, uzavřené do budoucnosti, umělec postupuje na základě svobody, obrazotvornosti, jeho činnost je citová. Umělecké dílo stojí o novost, umělecká díla jsou neopakovatelná a stále se vytváří nová. Umění, jak jsme již poznamenali, stojí povahou svojí mimo život a nemá přímou spojitost s přírodou. Přesto využívá přírodní útvary a barvy. Umění je pro Markalouse hrou citů, odpovídající na otázky, na kterou nemůže dát věda odpověď. Domnívá se, že umělecké dílo není vhodné vysvětlovat. Naopak je důležité, aby člověk navázal s dílem přímý, trvalý a živý kontakt.

Markalous popisuje ideálního učitele jako člověka s velkou zásobou vědomostí, naukového vzdělání, mající smysl pro pořádek, systém, etickou a estetickou kulturu, které se projevují v jeho životním výrazu, postoji a souzení²¹⁶. Učitelství tedy v sobě musí nutně zahrnovat jak práci vědeckou, tak uměleckou²¹⁷. Nelze podceňovat ani jednu ze složek. Vědecká práce sama o sobě nemůže být jediným faktorem pro učitelství. Přesto si

²¹² Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 116.

²¹³ Tamtéž, str. 117.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Srov. tamtéž, str. 113.

²¹⁷ Otázky vědeckého poznání a poznání uměleckého, jsou obsaženy nejprve v novinovém článku *Dva typy a posléze jsou myšlenky z něj použity ve stati „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“*.

Markalous vědecké průpravy váží, ale říká, že je nutné přihlížet k výchovné stránce výuky s ohledem na osobnost a intuici učitele.

Markalous k tomu podotýká, že se v praxi jen zřídka setkáme s učitelem, který by nepreferoval buď vědecký a nebo umělecký přístup. Vždy dochází k přiklonění se k jednomu a nebo druhému přístupu, dle osobnosti učitele. Nejlépe hodnotí vyváženost obou přístupů v učitelské praxi: „ideál učitele by byl [...] mezi oběma krajnostmi. Přibližujeme-li typ učitele vědecky zaměřeného, střetneme se s osobami často pedantsky lpícími na doktrínách, které úřadují, mají směrnice a jakoby z nich vymizel duch, jsou mechaničtí a často byrokratičtí. Jejich charakteristikou je střízlivost, suchost, jsou bez citu, mechaničtí“²¹⁸.

V článku „Puberta dívek, výchova a umění“ Markalous popisuje učitele, který vzbuzuje u svých žáků shovívavý úsměv: „učitel suchý, střízlivý, věcný jakoby bez citu, mechanicky vyvolávající žáka, učitel se zaprášenými brouky v důkladné osignované krabici, opelichanými zvířaty, diagramy, mapami, stále pedantický. Pro žáky je mrtvolou, thematem, vzorečkem, slovníkem, jen ne člověkem; automatický, nervózní a mrzutý odřikává svoji lekci z přírodopisu, geografie, historie – místo toho by mělo být ve škole všechno zelené, jako mladý trávník, veselé a útulné“²¹⁹.

Opakem výše zmiňovaného je umělecký typ, který je svobodný, radostný, odbojný, individuální. Nepodřizující se, nemá rád útlak ani dozor, žáci se s ním cítí dobře a je oblíbený. U tohoto typu nebývá vědecké vzdělání na takové úrovni jako u prvního typu.

Markalous tedy došel k tomu, že v ideálním učiteli se měla spojit umělecká a vědecká osoba v jedno. Tím ovšem nemá na mysli, že by se jednalo o sloučení osoby „opravdového“²²⁰ umělce a vědce, neboť by se jednalo o nemalý požadavek. Z tohoto hlediska Markalous pojednává o určitém amatérství v tom nejlepším slova smyslu obsahující v sobě „náklonnost, významný citový vztah k věci, který nemá v činnosti vědecké leč druhotného smyslu, ale v činnosti učitelské důležitost značnou jako tvořitel hodnot etických a estetických“²²¹ (tím nemyslíme diletantství) z obou polí, jak vědeckého, tak i uměleckého. Za amatéra považuje člověka, který není ani špičkovým vědeckým pracovníkem ani umělcem.

²¹⁸ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 117.

²¹⁹ Bohumil Markalous. *Puberita dívek, výchova a umění*. In. *Ženská revue* 6, 1911, č. 1, str. 5.

²²⁰ Tamtéž, str. 117.

²²¹ Tamtéž, str. 121.

Učitel: „netvoří, nepůsobí ani vědecky, ani umělecky“²²², jeho produktivita spočívá ve způsobu, jak ukládá výtěžky práce vědecké a jak je šíří svým studentům a jak se „vtěluje“²²³ do poznávání světa skrze hodnoty mravní a estetické. Učitel je a musí být mnohostrannou osobností, protože děti mají mnoho dotazů. Markalous píše, že učitel jako by byl vševědec a všuměl²²⁴, proto pracovní vytížení učitelů je vysoké a náročné. Vedle výuky a vědecké činnosti pořádají učitelé populární přednášky, publikují knihy, píší články do časopisů, navštěvují soukromě žáky a poskytují jim rady, podílejí se na veřejném životě svých spoluobčanů.

Úroveň průpravy učitelů je velice diskutovanou otázkou. Učitelé přiznávají, že jsou málo vzděláni, přitom je u nich požadováno vysokoškolské vzdělání²²⁵. Tento problém je nejprve řešen v novinovém článku „K otázce učitelského vzdělání“²²⁶ a posléze je tento článek zařazen do stati „Poznání vědecké, umělecké a praxe školská“²²⁷.

U vysokoškolských učitelů se často stává, že velká část bere svoji vědeckou činnost za svízelskou, Markalous ji nazývá nutným zlem a podotýká, že existují typy, které jsou rozladěny výukou a raději by se věnovali jen vědecké činnosti. Tito učitelé často přednášejí o tématu, které zrovna zpracovávají. Tento postup nebývá šťastným, protože posluchači spíše potřebují úvody a praktiky pro začátečníky²²⁸. Pak studentům pomáhají jejich asistenti, kteří nemají zkušenosti a používají formu výuky, „pro niž by propadl kandidát učitelství při výstupní zkoušce“²²⁹.

Markalous celé propojení vědecké a výukové praxe považuje za nepřírozené a doufá, že se situace zlepší a tyto dvě činnosti se od sebe odloučí. Vědecká činnost bude probíhat jen v institucích k tomu určených a na druhé straně budou profesori, kteří se budou výuce věnovat naplno a budou tak svoje posluchače připravovat na budoucí povolání. Každý má možnost výběru, zda se přiklonit k té, či oné činnosti.

²²² Srov. Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 119.

²²³ Tamtéž, str. 119.

²²⁴ Srov. tamtéž, str. 120.

²²⁵ Reformami se zabývají články, které jmenuje, mimo jiné Markalous v článku *Školství národní a jeho přerod*. Zahrnuje Drtinovu práci: O učitelských akademiích, P.R. XXI., 193, Anketa: Kožíšek, Mrázek, Pešek, Úlehla, Tůma, Černý, Dlouhý, Kádner, Tittelbach, Drtina: O reformě učitelského vzdělání, P.R. XXIII, 289 a L.A. Brůžek, Naše ústavy učitelské a jejich reforma, P.R. č.37., r. 1904.

²²⁶ Bohumil Markalous. *K otázce učitelského vzdělání*. In. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 474, 22.9. str.4.

²²⁷ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989.

²²⁸ Srov. tamtéž, str. 121.

²²⁹ Bohumil Markalous. *Otázka estetické výchovy*. In. *Lumír* 47, 1919-1920, č. 16.4.1919, str.121.

Markalous reflektuje současnou situaci a konstatuje, že učitelé pro školy národní a střední jsou proškoleni spíše jen „namátkově, pamětně, naukově, rozumově, vědecky (pro školy národní metodicky, pro střední nikoliv)“²³⁰. Učitelé středních škol, kteří jsou vysokoškolsky vzděláni, studují po dobu čtyř nebo pěti let, což Markalous považuje za krátkou dobu pro tak široké pole probírané látky. Učitel opouští školu s nabytými informacemi, které nemají často souvislosti, musí si vše utříbit. Tento stav označuje za „hledání sebe sama jako učitele“, neboť čerstvý absolvent má pocit „že ví, že nic neví“²³¹. Tato skutečnost se promítá v celém vyučování, včetně estetické výchovy. Během hledání se učitelé přiklání k oblastem jim blízkým a začínají se specializovat na některé předměty. V estetické výchově například na jeden umělecký druh, oblíbeného umělce nebo styl. K tomu Markalous dodává, že není vhodné zacházet do krajností s nějakou specializací, která nebude užitečná. Stejně jako zahrnovat žáky příliš velkým množstvím podrobností. Také není vhodné upřednostňovat látku z předmětu, který učitel preferuje, zároveň není vhodné dávat látku z předmětu, kterou učiteli nemá v oblibě, k samostatnému prostudování. Učitelé poté, co se jim podaří najít svoji metodu a propracovat jí, obvykle napíší svoji učebnici, podle které jsou schopni vyučovat.

Požadavek, aby učitelé měli vysokoškolské vzdělání, přispěje spíše k vědecké přípravě. K tomu Markalous připojuje fakt, že: „naše vysoké školy jsou ústavy vědeckými“²³². Je potřeba dodat, že tím ovšem Markalous nijak nepodceňuje významnou stránku vědeckého průpravy „a nikoliv výchovnými ve směru jakémkoliv, tím méně jsou institucemi pro sociální péči“²³³. Vysokoškolské vzdělání tedy není východiskem pro estetickou výchovu a to co nazýváme „kulturou srdce“ učitele. Kulturu srdce nelze získat pouze prostřednictvím seminářů dějin umění a estetiky, exkurzemi a výstavami, ale skutečným pěstěním ducha během studia. V tomto smyslu Markalous přikládá velkou váhu prostředí, ve kterém byli učitelé vychováni. Tento „soustředěný výchovný směr“²³⁴ mladé lidi ovlivní velice patrně a dlouhodobě. Podotýká, že není vhodné ponechávat přílišnou akademickou svobodu, protože mladí lidé často ani nevědí, kterým směrem se mají vydat,

²³⁰ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*, Odeon, Brno, 1989, str. 114.

²³¹ Tamtéž, str. 119.

²³² Tamtéž.

²³³ Tamtéž, str. 116.

²³⁴ Tamtéž, str. 115.

k tomu je zapotřebí dobré osobní vedení, osobním a vědecký přístup vychovatele, či pedagoga²³⁵.

Učitel má složité postavení, má nedokonalé vzdělání, je svázán se starým systémem, který nenechává dostatek svobody. Je také velmi pracovně a časově vytížen, jeho profese je náročná. Učitel dostává spoustu nařízení, dotazníky, musí se zúčastnit kurzů, přednášek, exkurzí a to pasivně a aktivně. Třídy, ve kterých učí, jsou často přeplněné, počet dětí se pohybuje až kolem 70, učitel nestíhá výklad, zkoušet a konat pokusy, demonstrace. Markalous píše, že učitel není schopen zázraků, pro celkové vytížení a požadavky školní a celospolečenské, což jsou důvody, proč současná škola nemůže plnit náležitě svoje úkoly. U žáků, kteří vstupují na střední školu, se často ukazuje, že nezvládli základní vzdělání. Žáci neumí plynně číst, mají špatný pravopis, nejsou schopni se náležitě písemně vyjadřovat. Je tedy nutné změnit výuku měšťanských škol a celkového národního školství.

K celkové situaci přispěla skutečnost, že sport, který byl dosud pouze v zájmu jedinců, se dostává jako předmět do škol. Celková snaha o zavedení sportu do škol se střetla s nepochopením učitelů a dostala se do slepé uličky. Celá záležitost ohledně estetické výchovy je problém velice složitý

Několikrát jsme narazili na problematiku diletantství (amatérství), zmiňme proto přístup Alfreda Lichtwarka, který si diletantů velmi váží, podle jeho názoru jsou neprávem přehlíženi. Diletantismus, pokud je míněn vážně má národní, individuální, psychologickou a mravní oprávněnost. Například v Anglii se diletantismus dostává na takovou úroveň, že hraničí s uměním a jeho výchovná funkce je názorná v uměleckoprůmyslové produkci, v etických otázkách, duševní kultuře a sebevědomí jedinců²³⁶. Alfred Lichtwark popisuje kulturu předchozího století, která byla věkem diletantismu, typickým příkladem je všestranně vzdělaný šlechtic, ovládající tanec, šerm, jízdu na koni, nosil kroj, měl vytříbený vkus, který byl patrný na jeho zevnějšku, mluvě a bydlení. Vedle toho se aristokrat zabýval hudbou, literaturou, filosofií a vědeckým poznáním. Nový typ lidí, kterým bylo měšťanstvo v 19. století, změnil situaci, měšťané nechápali „umění života“²³⁷. Měli zájem se o sebe postarat, především se materiálně zabezpečit. „Zásadou byla práce a cíl: užitkovost, prospěch, výdělek. Neměla tradice, proto volné hry pominuly a nastoupilo organizované cvičení těla,

²³⁵ Srov. tamtéž, str. 115.

²³⁶ Srov. Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 122.

²³⁷ Tamtéž, str. 122.

zmizely umělecké, osobité obleky, staré vznešené tance, město, dům, jeho zařízení kleslo v pravé barbarství; zahrady pustnou, umění napodobuje antické vzory, historizuje a jen literatura a hudba žijí, poněvadž se nehodí k mnohonásobné tendenci šířky a plochého vzdělání²³⁸. Hlavní stránkou vzdělání se stalo vědecké poznání a jeho výsledky. Na umění je pohlíženo rovněž z postoje vědeckého. Situace se v této době mění a měšťané mají potřebu vzdělávat se umělecky a právě diletantství velice přispívá k této změně. „Uměleckého diletantismu si musí vážit národní hospodářství, neboť tvoří veřejné mínění“²³⁹. Markalous podotýká, že názory Alfreda Lichtwarka je možné doplnit. Konstatuje, že jsou mezery v pohledu měšťanů na umění, hovoří o nezralosti kultury „měšťanské“²⁴⁰, a na umění „pracující třídy“²⁴¹. Lichtwarkovy závěry vedou k lidovému, ale je patrné, že jsou platné ve školské výchově. Ve školské výchově je nutné podporovat diletantismus ve všech uměleckých druzích. V tomto ohledu by se měly vzdělávat nejen děti, ale především učitelé. Zavedení různě zaměřených kurzů „svědčí, že je si učitelstvo vědomo významu uměleckého amatérství pro své estetické vzdělání“²⁴².

4.3. Výchova u dívek a žen

Markalous věnuje mimořádnou pozornost dívčí výchově, proto je zde tato kapitola zařazena. Tuto problematiku rozebírá především v článcích „Puberta dívek, výchova a umění“²⁴³, „Umělecký tanec a dívčí výchova“²⁴⁴ „Vyšší česká průmyslová škola textilní v Hradci Králové“ a „Umění taneční, rytmus a kultura výrazu“²⁴⁵.

Stat' *Puberita dívek, výchova a umění* je věnována pubertě dospívajících dívek. V tomto velice náročném období jak pro dospívající, tak pro jejich okolí je přínosným činitelem umění. Důležité a nutné je nenechat dospívajícího osamoceného. Dítě v tomto období nutně potřebuje dostatek citu, kterého se mu dostává (mimo jiné) skrz umění. Prohlubuje se smysl pro literaturu, krásné umění. Často se stane, že dospívající začne sám tvořit na poli literárním a hudebním. Děti se mají odpoutat od autorit, nastává doba revolty a z těchto důvodů vychovatelé, jimiž jsou učitelé a rodiče, ne zcela dětem vyhovují. Rodiče

²³⁸ Bohumil Markalous. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 123.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Bohumil Markalous. *Puberita dívek, výchova a umění*. In. *Ženská revue* 6, 1911, č. 1, str. 1-6. Tato revue měla motto: „Žena budiž na roveň postavena muži kulturně, právně i politicky“.

²⁴⁴ Bohumil Markalous. *Umělecký tanec a dívčí výchova*. In. *Osvěta lidu* 19, 1914, č. 35, 15.5., str.1-3.

²⁴⁵ Bohumil Markalous. *Umění taneční, rytmus a kultura výrazu*. In. *Lidové noviny* 27, 1919, č. 81, 22.3., str. 1-2. [Mj. o souvislosti tanečního umění s výtvarným].

a vychovatelé nesmí nikdy dopustit, aby mezi nimi a dítětem nastal rozpor. Nestane se tak, pokud mají pro dítě dostatek pochopení a citu. Zdroj citu dítě čerpá také z umění. Například četba je pro děti vhodným zdrojem: „spisovatelé píší vesměs krásně, citově, mile, teple, jedinou formou, jaká je vůbec možná“²⁴⁶. Markalous píše, že „nejušlechtlejší citění je citění umělecké, ať již zvláštní umělecký cit životní vysoce kultivovaný, nebo ojedinělá záliba pro literaturu, výtvarné umění, cit pro přírodu, či rodinu vůbec, všude jsou dány vzácné podmínky pro přátelství“²⁴⁷, tudíž je k výchově dospívajících ideální. Umělecky založení rodiče nebo učitelé jsou v tomto ohledu velice prospěšní, ale důležitým předpokladem, aby zůstalo porozumění mezi oběma stranami je nezasahovat přímo, ale zůstat „takními přáteli“²⁴⁸.

Estetická výchova se kryje s požadavky běžné výchovy, s tím, že je kladen důraz na zušlechtnění citové, vývin smyslů: „hlavně zraku pro barvy a tvary, porozumění tělu a celé přirozenosti se stránky formální, ve smyslu prosté záliby v ušlechtilých tvarech nahého těla [...] a výrazovosti [...]“²⁴⁹. Dívky tedy v uměleckých dílech mohou najít své pravé citění.

S estetickou výchovou u dívek je možné začít velmi brzy. Jsou ve srovnání s chlapci dříve vyspělé, aby chápaly i složitější umělecká díla. Od vychovatele je vhodné, když dívku nasměruje k přiměřenému výběru děl, který dívky opravdu obohatí a vytvoří jejich zájem a citové vnímání díla. Vedle toho, že budou vnímat umělecké dílo, které je bude těšit a uspokojovat, je pochopitelně nutné shlížet k přírodě a její kráse. Umělecky založený typ výchovy Markalous považuje za příznivější než fanatické utíkání se k „mysticko-náboženskému blouznění“²⁵⁰. Vedle těchto možností je nenahraditelný například pobyt v přírodě, společenský a rodinný život. Do těchto prostředí by mělo jemně pronikat umělecké citění. K výchově žen je nutné stanovit určité podmínky, které přinesla praxe. Dívky musí být patřičně vzdělané a měly by být vychovávány, aby zcela samostatně myslely. Problémy nastávají, když jsou vychovatelé nevzdělaní, nebo kdy je výchova v rukou matky, která není vzdělána a je málo citově ušlechtilá²⁵¹. Problém nastává i tehdy, kdy učitelé postrádají vztah k dětem. Je nutné, aby ve školách byla umělecká díla a to taková, aby z nich mohli dospívající čerpat.

²⁴⁶ Bohumil Markalous. *Puberita dívek, výchova a umění*. In. *Ženská revue* 6, 1911, č. 1, str. 3.

²⁴⁷ Tamtéž, str. 3.

²⁴⁸ Tamtéž, str. 5.

²⁴⁹ Tamtéž, str. 3.

²⁵⁰ Tamtéž, str. 4.

²⁵¹ Tamtéž, str. 5.

Taneční umění je jedna z nejvíce oblíbených cest pro ženy. „Jaká je perspektiva pro umělecké tvoření ženy, pro niž rytmus a umění rytmické jako by bylo stvořeno a čekalo na oduševnění, zmnohonásobení pomocí barevných a literárních složek a zdravého instinktu, který strhuje pudovou impulsivností, vášnivou oddaností k dílu, které připravené a dramaticky rozvržené dovede působit takovou silou, v nitro člověka, zachvacujíc strunami jeho soucitu, mlhavého metafyzického určení, jsouc tesklivou krásou, radostí v slzách“²⁵². V taneční škole se vyučuje v souladu duševního a tělesného vývoje. Nutné je dbát na správnou rytmiku a výuku tance spojit s hudební výchovou. „Tělesný pohyb, každé gesto a hnutí musí být uměleckým počinem řízeným určitou myšlenkou“²⁵³. Při realizaci tohoto uměleckého výrazu volíme korespondující prostředky, formu, obsah.

Perfektní ovládání těla a gymnastika jsou krásou těla a zajišťují umělecký zážitek pro okolí. Krása pohybů je uchvacující v pohybech, které na sebe navazují, které vnímáme jako souhrn. Každý člověk má rytmus vrozený. Markalous se odkazuje na Miroslava Tyrše, průkopníka tělesné výchovy. Jeho hlavní myšlenkou bylo založit Sokol „jako renesanci ducha těla člověka“²⁵⁴. Tyršovi jde především o pěstění, „posílení, zpevnění těla, o vývoj fyzické stránky společně se stránkou duševní“²⁵⁵.

Markalous dále ve stati konstatuje, že estetická výchova tělesného sportu a tance dbá především na rytmus a hudebnost, na kulturu výrazu a kultivaci jeho smyslů. Tanec přestal být pouze výchovným prostředkem a „pomůckou vyššího vzdělání forem společenských“ nebo tělesným cvičením, začíná být označován jako umění. Doposud měl tuto výsadu pouze balet. Tato společenský trend k nám proniká z Anglie a Francie, kde jsou realizována taneční vystoupení. U nás je zájem především o taneční vystoupení, kde jsou tradiční české, moravské a slovenské lidové tance²⁵⁶. Výchově dívek bylo v minulosti z náboženských a společenských důvodů bráněno. Nyní jsme v situaci, kdy ženy rychle dohánějí v mnoha oblastech muže a z důvodu této rychlosti může dojít ke zmatku v jejich výchově. Proto se výchova setkává s obtížemi. Tato výchova nemá tradice a není zde jasno ve speciálních otázkách dívčí

²⁵² Bohumil Markalous. *Umělecký tanec a dívčí výchova*. In. *Osvěta lidu* 19, 1914, č. 35, 15.5., str.1-3.

²⁵³ Srov. Bohumil Markalous. *Umělecký tanec a dívčí výchova*. In. *Osvěta lidu* 19, 1914, č. 35, 15.5., str. 2.

²⁵⁴ Bohumil Markalous. *Umělecký tanec a dívčí výchova*, in. *Osvěta lidu* 19, 1914, č. 35, 15.5., str. 3.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Vedle těchto aktivit se u nás objevuje i myšlenka uměleckého tance, realizována Ervínou Kupferovou a Věrou Vratislavou, které se speciálně vyškolily v zahraničí a nyní vedou svoji školu v Čechách. Vedle této školy se rytmickým cvičením zabývá pan Čermák v Sokole.

výchovy. Pedagogové nemají zkušenosti, a proto je nutné přenechat „dost místa intuici, která hraje ve výchově tak důležitou roli“²⁵⁷.

V článku „Vyšší česká průmyslová škola textilní v Hradci Králové“ Markalous popisuje výuku estetické výchovy na tamní škole. Estetická výchova na této škole se realizuje vedle literatury, tělocviku, zpěvu také v kurzech zahradničení, kulinářství a výroby hraček. Primární je kreslení, neboť jedním z hlavních předmětů je tvorba uměleckého návrhu oblečení²⁵⁸.

4.4. Eidika

Podle Markalouse je veškerá kultivace a estetická výchova založena na smyslech, primární úlohu hraje zrak. Markalous na něj klade velký důraz a vyzdvihuje jeho pěstění. Jeho estetická výchova je na něm ve velké míře založena.

K seznámení s eidikou přispěly články v *Bytové kultuře* a v *Pestrém týdnu*. Pozornost eidice věnoval v knížce *Eidický princip u TGM*²⁵⁹. Kultivace zraku je hlavním předpokladem estetické výchovy. Markalous byl iniciátorem zrakové výchovy v Čechách. Chtěl položit základ teoretickému systému zabývajícímu se smysly. Řadil sem eidiku akustiku, haptiku (hmat), kinematiku (motorický smysl), rustiku (chuť), osmetiku (čich). Ze všeho nejvíce si Markalous vážil zraku. Oči jsou, podle Markalouse, nejdůležitějším smyslem komunikace jedince s okolím.

Vizuální (vzhledová) stránka má velký význam. Proto Markalous vymýšlel školní pomůcky založené na zrakových vjemech a vybízel k jejich používání. K tomu pořádal výstavy. V Hradci Králové byl dokonce založen archiv Eidiky.

V roce 1934 Markalous vydal svazek *Eidický princip u T. G. Masaryka*. První část obsahuje korespondenci T. G. Masaryka a Bohumila Markalouse. Je vedena formou dialogu a její obsahem je diskuze nad požadavkem, aby se na školách přestalo vyučovat skrz sluch. Poslouchání výkladu je doposud primárním způsobem výuky. Oba dva požadují nový přístup ve školách, který vedle výkladu bude založen na vizuálnosti. K tomuto účelu, požadují, aby při výuce byly používány diapozitivy, filmy, fotografie a obrázky.

²⁵⁷ Tamtéž, str. 3.

²⁵⁸ Vedle toho je nutné znát technologii, aby byl výrobek dokonalý. Přínosný je také předmět dekorativní techniky, dívky se tak naučí zdobit látky výšivkami, aplikacemi apod.

²⁵⁹ Bohumil Markalous. *Eidický princip u T.G. Masaryka*. Dědictví Komenského v Praze svazek 1, 1934.

Uveďme příklad z korespondence Markalous a Masaryka. Markalous píše „Celé naše školství trpí, pane prezidente, nedostatkem smyslového názoru; myslím, že tím trpí náš život veřejný, tímto nedostatkem, vlastní osobní, především zrakové autentičnosti, jak pokud jde o věci, tak osoby a také naše školství“²⁶⁰. Masaryk na to odpovídá: „Pravda! Závada v metodě. Naše školy mají učit vidět, pozorovat, uvědoměle s rozumem. Kde nelze přímo pozorovat, máme obrazy. Za mých let byl obraz vzácnost.“²⁶¹

Ke skutečnosti, že jsou obrazy již více dostupné ve školách, Masaryk dodává, že je to skvělá skutečnost, protože prostřednictvím obrazů je možné vidět věci, které by člověk nemohl vidět²⁶².

V druhé části spisu se Markalous zabývá návrhem systému eidiky. Věda eidika je věda o smyslovém poznání, jejím základem je estetika. Je to obor zkoumající význam normálního vjemového vidění a v širším smyslu „význam vizuálních činitelů v duševním dění“²⁶³. Slovo eidos souvisí se slovem vidět. V Markalousově pojetí se jedná o obor „zabývající se uvědomělým, významovým viděním, hodnotou vizuálnosti v duševnu“²⁶⁴.

Eidické zkoumání zahrnující všechny smysly se vztahuje k hodnocení a zkoumání smyslových přínosů, jejich vztahů, významů, způsobů zhodnocení a jejich účasti na vytváření vyšších psychických logických útvarů. Dále etických, estetických akcí, volných jednání a praktickou filosofií hodnot²⁶⁵. Pro tyto způsoby hodnocení navrhuje Markalous název aisthematická zkoumání. Tato zkoumání vymezují míru a kvalitu percepce. A toto zkoumání vede ke stupňům eidické vnímavosti dětí a dospělých, což nám dovoluje stanovit hranice průměrného člověka. Navíc pomáhá najít vhodné prostředky k duševnímu vývoji: „Také celý obor hodnot estetických potřebuje zevrubné eidické revize“²⁶⁶. „Eidická kultura je tedy „pěstění viditelnosti“, zraková, hudební, literární, jazyková vzdělanost“²⁶⁷. Markalous eidiku nakonec jako samostatný vědní obor neprosadil.

²⁶⁰ Tamtéž, 12.

²⁶¹ Bohumil Markalous. *Eidický princip u T.G. Masaryka*. Dědictví Komenského v Praze svazek 1, 1934, str. 12.

²⁶² Srov. tamtéž.

²⁶³ Bohumil Markalous. *Eidika*, In. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno, 1989, str. 312.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Srov. tamtéž, str. 313.

²⁶⁶ Tamtéž, str. 314.

²⁶⁷ Tamtéž.

5. Závěr

Cílem práce *Estetická výchova v pojetí Bohumila Markalouse* bylo sumarizovat články zveřejněné v mnohých novinách, v časopisech a ve sbornících. Dalším cílem bylo pokusit se charakterizovat Markalousovo pojetí estetické výchovy.

Markalous byl propagátorem reformních a esteticko-výchovných myšlenek ve školství a přispěl k vybudování teoretického pojetí estetické výchovy. Zamýšlel se nad aktuálními problémy, kterých bylo v českém školství velmi mnoho. Na jedné straně Markalous vidí žáky. Žáci školu spíše nenávidí, vinou přístupu škol často ani netouží po vzdělání. Na druhé straně stojí učitelé, kteří jsou omezováni školským systémem, jsou nedostatečně finančně ohodnoceni a nemají vždy vhodné vzdělání. Ve školách jsou velmi špatné materiální a sociální podmínky, ve třídách je příliš mnoho dětí na to, aby se výuka dala zvládnout.

Markalousovi se podařilo reformu školství naformulovat a nastínit obecné předpoklady k jejímu uskutečnění. Sestavil praktické rady týkající se reformy výchovy. Markalous českému školství nejvíce vytýkal, že je odtrženo od praktického života. Škola nevychovává, ale pouze poskytuje nové informace. Dítě pasivně přijímá nové informace, aniž by si utvářelo vlastní názor a pohled na svět. Takový typ výuky je, podle Markalouse, neefektivní a dítěti příliš mnoho nepřináší. Markalousov nový přístup je dán požadavkem vytvoření aktivního tvořivého vnímatele, který dojde k poznání světa. Cílem estetické výchovy dle Markalouse je dosažení stavu, kdy vnímatel bude co nejvíce věnovat pozornost estetickým záležitostem a dojmům. Estetické vnímání proniká do všech sfér života, takže Markalous vyzdvihuje vnímavost ve všech směrech, kdy je nutné, aby byl vychovatel nepředpojatý a dával vychovávanému odvahu, se kterou se pak projeví. V tomto ohledu konstatuje, že je třeba vést člověka tak, aby si vytvořil vlastní vkus, nikoliv, aby kopíroval vkus někoho jiného.

V Markalousově pojetí estetické výchovy je primární soud vkusu. Vkus je hlavním cílem estetické výchovy. Markalous se k tomu vyjadřuje následovně: „Není a nemůže být úkolem estetické výchovy vypěstit pochopení uměleckých děl, nýbrž všeobecně řečeno: budit dobrý vkus vývojovým postupem od estetických hodnot přírody k hodnotám vlastního těla, jeho výrazovosti, jeho společenského uplatnění, pak k jeho prostředí, v němž žijeme, pracujeme, konečně jako poslední: dobrý vkus hudební, literární, výtvarnický“²⁶⁸. Proto je pro Markalouse hlavní a stěžejní otázkou, zda je možné školskou výchovu dovést na úroveň

²⁶⁸ Bohumil Markalous . *Otázka estetické výchovy*. In. *Pedagogické rozhledy*, ročník XXXIII, str. 136.

opravdového uměleckého citění. Odpovídá kladně, ale poukazuje na to, že je nutné nejdříve poznat, jak se u dětí vytváří psychologický život a svět hodnot. Upozorňuje, že děti nejprve zajímá obsahová stránka uměleckých děl a naturalistická stránka, která je v rozporu s uměleckým ztvárněním. Také poukazuje na nutnost brát ohled na vývoj dítěte, jeho změny v průběhu vývoje a tomu přizpůsobovat celkový přístup k němu. Bez toho u dětí nelze účinně prosazovat a uplatňovat estetickou výchovu.

Velký prostor ve svém díle Markalous věnoval úloze uměleckého a vědeckého poznání. Viděl naléhavou potřebu ujasnit úlohy uměleckého a vědeckého poznání, a na základě toho i roli učitele estetické výchovy v návaznosti na zvláštní charakter předmětu (a srovnat tak rozum a srdce učitele).

Markalous si je ve svých pojednáních vědom celé řady problémů, které se řeší nejprve základním vztahem přírody a kultury. Člověk je součástí přírody a jeho přirozené síly, kterými tvoří. Vše je podmíněné přírodními zákony. Umění je tvůrčím procesem a přírodní produkcí. Umělec má k přírodě dvojí postoj, buď je jejím služebníkem (tvoří přirozenými prostředky) anebo vládcem (pokud přirozené prostředky mění ke svému záměru). Tak může umělecké poznání přetvářet v nový útvar, v jedinečnou formu, která má podle Markalouse za účel svou uměleckou hodnotu, kdy je umělecké dílo uzavřené a je posuzováno samo o sobě. Tím jsou ale kladeny vysoké požadavky na učitele, protože jejich úkolem je tyto hodnoty žákům zprostředkovat. Velkou úlohu hraje poznání. Poznání Markalous dělí na vědecké a umělecké, a zdůrazňuje, že neexistuje estetické hodnocení bez poznání. Nelze tak estetickou hodnotu prozkoumat vědecky. V tomto ohledu vidí nutný předpoklad uvést v soulad jedinečný a zároveň individuální systém uměleckých děl, metody estetické výchovy a požadavky obecného systému. K tomu je nutné zajistit adekvátní podmínky ve škole. Škola je podle jeho slov živým útvarem, který je v neustálém vývoji a ve spojení se společností.

Estetika by měla přistupovat ke zkoumání estetické výchovy jako vědy. Nestačí k estetické výchově přistupovat jako nauce, kterou nelze provádět vědecky a říct, že je učitel zcela volný a svobodný ve své výuce. Je nutné dbát na pedagogické závěry, které učitele mají poučit jakým způsobem přistupovat k dítěti. Ve škole je dále nutné provést syntézu vědeckého poznání, mravního a estetického hodnocení. Je potřeba si uvědomit, že estetické nazírání a povědomí není izolované od společenského života a vystupuje v procesu socializace člověka. Bez působení esteticko-výchovného by byl tento proces nepředstavitelný.

5.1 Resumé v českém jazyce

Estetická výchova v pojetí Bohumila Markalouse

Práce je věnována dílu Bohumila Markalouse. Autor se celý život věnoval problematice estetické výchovy, která prostupuje celým jeho dílem. Tato problematika nebyla nikdy vydána souhrnně. Byla zveřejněna pouze jako jednotlivé články, statě a přednášky v novinách, časopisech. Práce je založena na textech o estetické výchově nejen Markalouse, ale vedle něj se snažíme představit i pojetí estetické výchovy dalších autorů. Mezi nejvýznamnější patří Otakar Hostinský, Josef Patočka a Otakar Zich.

V první části práce se věnujeme formování názorů Bohumila Markalouse na vývoj estetické výchovy. Druhá část je věnována vlastní Markalousově koncepci estetické výchovy. Třetí část se zabývá aktuálním stavem školství v návaznosti na rozvoj estetické výchovy. Vedle estetiky se zabýváme termínem eidika, kterým autor označuje kultivaci smyslů, zejména zraku.

Klíčová slova: estetika, estetická výchova, Markalous, Hostinský, Zich

5.2 Resumé v anglickém jazyce

Aesthetic Education in the concept of Bohumil Markalous.

The object of this thesis is the work of Bohumil Markalous. This author dedicated his lifework to Aesthetic Education. His works on this topic have never been published together. They were published only in form of many articles and essays in newspapers, journals and magazines.

This work is based on texts about Aesthetic Education written not only by Markalous, but also by other authors as we try to present their concepts as well. Among the most important authors we can name Otakar Hostinský, Josef Patočka and Otakar Zich.

In the first part of our work we dedicate ourselves to the way Bohumil Markalous formed his opinions about the development of Aesthetic Education. The second part of our work focuses on the author's concept of Aesthetic Education itself. In the third part of this work we deal with the current state of education in relation to the development of Aesthetic Education. In addition to the topic of aesthetics, we deal with the term Eidiko, used by the author to refer to the cultivation of the senses, especially of sight.

Key words: aesthetics, aesthetic education, Markalous, Hostinský, Zich

6. Literatura

- ARISTOTELES. *Politika* I, 2, 1253a 19—20, Petr Rezek, Praha 1998.
- BALEKA, Jan. Estetika životní praxe. *Estetika* 16, 1979, č. 3, str. 155—166. [Estetické principy a východiska B. Markalouse.]
- Beseda v Litomyšli. *Stráž východu*, 1914, 28. 3., str. 3. [O přednášce B. Markalouse.]
- DAVIDOVÁ, Věra. *Vědci, nástroje zkoumání a předmět estetické výchovy*. Klasikové české estetické výchovy a svět kolem nás. *Estetická výchova* 19, 1978, č. 1, str. 3—4; č.2, str.30-31.
- GAJA, Vojtěch. O Markalousovi jinak. *Host do domu* 4, 1957, č. 4. 185—186.
- GUYAU, Jean-Marie. *Umění z hlediska sociologického* (Praha 1925)
- HOSTINSKÝ, Otakar. *Dějiny umění v dětské světnici*, Lumír I, 1873, č.31, str. 373—385.
- HOSTINSKÝ, Otakar. *Epištoly o krátkozrakosti*, Lumír, roč. II, 1874, č. 28, str. 333—334; č. 29, str. 355—357; č.30, str. 372—373.
- HOSTINSKÝ, Otakar. *K Novému roku 1869*, in. *Studie a kritiky*, Československý spisovatel, Praha 1974, str. 357—359.
- HOSTINSKÝ, Otakar. *O socializaci umění*, in. *Studie a kritiky*, Československý spisovatel, Praha 1974.
- CHADRABA, Rudolf. *Bohumil Markalous in memoriam*. *Tvar* 4, 1951—52, str. 200.
- CHADRABA, Rudolf. *Bohumil Markalous*, in: *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha, Academia, 1975, str. 292.
- CHADRABA, Rudolf. *Olomoucké působení univerzitního profesora dr. Bohumila Markalouse-Johna*. *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci* 3, 1973, str. 20—34.
- CHADRABA, Rudolf. *Profesor Markalous jako učitel estetiky*. Václavkova Olomouc 1962. *O marxistické kritice let třicátých*. Praha, SPN, 1964, str. 496—47.
- CHADRABA, Rudolf. *Výročí profesora dr. Bohumila Markalouse-Johna*. *Umění* 21, 1973, č. 1, str. 74.
- CHADRABA, Rudolf. *Z publicistické činnosti Bohumila Markalouse*. *Tvar* 4, 1951—52.
- J.V: Profesor dr. B. Markalouse- estetik. *Volné slovo* 3, 1947, 15.4., str. 5.
- Karel Chytil v Anketě o umělecké výchově. in. *Anketa o umělecké výchově*, Praha 1902, za redakce V. Patočky, str.17.
- MARKALOUS, Bohumil. *Cíle a úkoly muzeí uměleckoprůmyslových jakožto činitelů estetickovýchovných*. *Osvěta lidu* 18, 1913, č. 40, 5.4.,str. 5—6, č. 59—60, 24.5., str. 1—2. [Přednáška ve vzdělávacím klubu v Pardubicích 31.3. 1913.]
- MARKALOUS, Bohumil. *Co je umění*, Praha 1938.
- MARKALOUS, Bohumil. *Č. Ratibor* 27, 1910, č. 51, 17.12.,str. 3—4;č. 52, 24.12., str. 3—5.
- MARKALOUS, Bohumil. *Český časopis estetický*....*Lidové noviny* 1, 1920, Č. 452, 11.9., str. 5; *Lidové noviny* 28, č. 628, 18.12., str. 9.
- MARKALOUS, Bohumil. *Dva typy*. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 480, 28.9., str. 7.[O důležitosti vychovatelské osobnosti v estetické výchově.]
- MARKALOUS, Bohumil. *Estetická nebo umělecká výchova?* *Lidové noviny* 29, 1921, č. 379, 31.7.,str. 7—8.
- MARKALOUS, Bohumil. *Estetická výchova na školách obchodních*. Roční zpráva obchodní školy grémia v Kolíně, 1909, str. 3—23.
- MARKALOUS, Bohumil. *Estetika praktického života*. Odeon, Brno,1989.
- MARKALOUS, Bohumil. *K otázce učitelského vzdělání*. *Lidové noviny* 29, 1921, č. 474,

22.9., str. 4.

MARKALOUS, Bohumil. *Kypření půdy*. Tribuna 3, 191, č. 201, 7.8., str. 1—3. [Přehled dosavadní práce v estetické výchově.]

MARKALOUS, Bohumil. *Nová výchova*. Lidové noviny 27, 1919, č. 72, 13.3., 1913 str. 1—2.

MARKALOUS, Bohumil. *O dětských hrách a hračkách*. Přednášky Volné lidové školy v Hradci Králové, sv. 1., Knihovnička Pokrokového klubu v Hradci Králové 1911.

MARKALOUS, Bohumil. *O lidovýchově*. Lidové noviny 29, 1921, č. 71, 10.2., str. 37.

MARKALOUS, Bohumil. *O uměleckém tvoření*. Lidové noviny 28, 1920, č. 198, 20.4., str. 9. [O psychologii umělecké tvorby.]

MARKALOUS, Bohumil. *Obrazy pro školy*. Lidové noviny 29, 1921, č. 356, 19.7., str. 9.

MARKALOUS, Bohumil. *Organizace činnosti estetickovýchovné v Hradci Králové*, Česká osvěta 10, 1914, č. 7, září 1914, str. 147-150.

MARKALOUS, Bohumil. *Otázka estetické výchovy*. Lumír 47, 1919-20, č. 4, 16.4. 1919, str. 154—162.

MARKALOUS, Bohumil. *Otázka estetické výchovy*. Pedagogické rozhledy 33, 1923, str. 73—81.

MARKALOUS, Bohumil. *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*. Náš směr, revue pro kreslení a umělecká řemesla 7, 1921—22, str., 4—7, 35—39, 74—79, 96—102, 158—173.

MARKALOUS, Bohumil. *Práce jako činitel výchovný*. Lidové noviny 27, 1919, č. 184, 5.7., str. 3—4; č. 187, 8.7., str. 3—4.

MARKALOUS, Bohumil. *Přehled estetickovýchovné praxe*. Pedagogické rozhledy 32, 1917, č. 3—4, str. 118—123.

MARKALOUS, Bohumil. *Přehled estetickovýchovné praxe*. Pedagogické rozhledy 32, 1922, str. 118—123.

MARKALOUS, Bohumil. *Puberita dívek, výchova a umění*. Ženská revue 6, 1911, č. 1, str. 1—6.

MARKALOUS, Bohumil. *Slovo o vkusu*, Směr 4, 1913, č. 17, str. 4.

MARKALOUS, Bohumil. *Škola vkusu*. Volné směry 21, 192—22, str. 300—302. O uměleckém průmyslu.

MARKALOUS, Bohumil. *Umělecký tanec a divčí výchova*, Osvěta lidu 19, 1914, č. 35, 15.5., str. 1—3.

MARKALOUS, Bohumil. *Umění a puberita*. Tribuna 3, 1921, č. 193, 18.8., str. 1—2.

MARKALOUS, Bohumil. *Umění taneční, rytmus a kultura výrazu*. Lidové noviny 27, 1919, č. 81, 22.3., str. 1—2. [Mj. o souvislosti tanečního umění s výtvarným.]

MARKALOUS, Bohumil. *Umění, osvěta, školství*. Lidové noviny 27, 1919, č. 113, 24.4. str. 1—3; č. 148, 29.5. str. 1—2; č. 149, 30.5., str. 2; č. 155, 5.6., str. 1; č. 162, str. 1—2; č. 231, 21.8, str. 2; č. 258, 24.10., str. 1—2; č. 295, 24.10., str. 3.

MARKALOUS, Bohumil. *Vkus*. Tribuna 3, 1921, č. 185, 7.8. str. 7—8.

MARKALOUS, Bohumil. *Výchova vkusu*. Lidové noviny 27, 1919, č. 57, 26.2., str. 1. [O školní a mimoškolní estetické výchově.]

MICHL, Karel. *Profesor Bohumil Markalous – estetik a spisovatel Jaromír John*. Literární měsíčník 4, 1975, č. 8, str. 62- 65.

NEUMANN, Erenest. *Ästhetik der Gegenwart*, Leipzig, 1908, str. 135 an.

PATOČKA, Josef. *Anketa o umělecké výchově*, Dědictví Komenského, za redakce V. Patočky, Praha, 1902.

PATOČKA, Josef. *Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti*, Dědictví Komenského, Praha, 1902.

ŠMAHELOVÁ, Helena: *Vzpomínky na Jaromíra Johna*. Praha, Albatros, 1979, 172 str.
TAINÉ, Hippolyte. *Filozofie umění*, Praha, 1897
TYRŠ, Miroslav. *O podmínkách vývoje a zdatu činnosti umělecké*, Praha, 1873, str. 11.
V Přelouči...*Národní obzor* 6, 1912, č. 14, 24. 2., str. 6. [Týká se přednášky B. Markalouse o estetické výchově.]
ZICH, Otakar. Estetika na školách středních, *Česká mysl* XVII, str. 239-241.
ZICH, Otakar. *Hodnocení estetické a umělecké*. *Česká mysl* XVI, str. 129-165.
ŽÁKAVEC, František. *O umělecké výchově*, *Věstník českých profesorů* XXV. Část ped., str. 67.

Webové stránky:

<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/markal.html>

http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2597/%D0%9B%D0%90%D0%9B%D0%9E.

Příloha č. 1

